

„AZ AVAR HONFOGLALÁS S AMI UTÁNA KÖVETKEZETT”
A PERIFÉRIKUS ERDÉLYI-MEDENCE ÉS AZ „AVARIZÁCIÓ”
KULTÚRSZOCIOLÓGIAI JELENSÉGE (6–7. SZÁZAD)
MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK

GÁLL ERWIN*

Kulcsszavak: avarok, sztyeppebirodalom, akkulturáció, asszimiláció, strukturális integráció, Erdélyi-medence, 6–7. század

Absztrakt: Az avar politikai ethnosz, egy nem római gyökerekkel rendelkező politikai-katonai hatalom Kárpát-medencei megjelenése, a régió politikai intézményrendszerének fejlődését néhány száz évre más irányba fordította. Az 568-utáni időszak, az aktív (déli), a Kelet-Római Birodalom irányában indított aktív külpolitika mellett, az avar hatalmi struktúra Kárpát-medencei hálózatának kiépítéséről szólt. E hatalmi hálózatok gyors létrehozása alapján érthetőek meg a kaganátus politikai és katonai sikerei, amelyben különféle entitások, népségek vettek részt. Jól kitapinthatóan azonban fogalomzavar létezett/létezik az akkulturáció és asszimiláció terminológiájának használata esetében, de nem teljes mértékben van tisztázva a strukturális integráció fogalma sem. Az avar elit hatalmi hálózatrendszer az akkulturációs és integrációs folyamatok generátora volt. A szimbolikus társadalmi értékkonfliktus síkban a „mi” képet hódító entitás a katonapolitikai hálózatai révén terjesztette ki szakaszosítottan, azonban mindez a társadalmi mezőben a „vertikális” csoportidentitáshoz köthetően magyarázható. Maga a folyamat azonban mikrorégióról mikrorégióra más-más képet mutathat, a kulturális elhatárolódás vagy pedig kulturális közeledés vagy közelítés, akkulturáció, illetve identitásbeli asszimiláció lehetősége esetről esetre változhatott, a földrajzi közelségek, illetve távolságok megszabhatták e szociológiai jelenségek jellegét, társadalmi méretét, dinamizmusát, mélységét, kezdődően a felszínes divitelemek átvételétől az identitások megváltozásáig. Tehát: az „avarizáció” tér- és helyzetfüggő volt. E komplex szociálpszichológiai jelenségnek a kaganátus hatalmi elitje (ebben az esetben temetkezési kultúra) a generátora, az elterjesztői-átvevői generátorkommunikátorai pedig az avar hatalmi hálózati rendszer centrális és perifériális működtetői voltak. E kutatási stádium szintjén az mondható el, hogy a különféle elméleti konstrukcióink (köztünk a mienk is) akkor lehetnek megalapozottabbak, ha a feltárt leletanyag régészeti közlésével párhuzamosan sor kerül komplexebb vizsgálatára. Alaposabb, hitelesebb észrevételekkel, nagyobb dimenziójú szintéziseket e feladatok elvégzése után írhatunk.

BEVEZETÉS¹

A Kárpát-medence földrajzilag félig „független” területét, az Erdélyi-medencét változatos mozaikrendszerű tájegységei teszik színessé. A medence a Délkeleti-Kárpátok, illetve az Erdélyi-Kárpátok

vonulata között a Bukovinai-, a Máramarosi-havasoktól a Felső-Tisza völgyéig, kelet felé pedig a Szucsáva-folyó forrásvidékétől a Duna Kazán-szorosi, vaskapui völgyszakaszáig nyúlik félkö-

* Institute of Archaeology „Vasile Pârvan”, Romanian Academy, Bucharest, Romania; erwin.gall@iabvp.ro.

¹ Jelen tanulmány átszerkesztett, illetve kiegészített változata az angol nyelven megjelent dolgozatottnak: GÁLL 2014.

rívben. E nagy tájrendszer nyugati övezetében, mintegy határként emelkedik az Erdélyi-középhegység (a román elnevezés szerint: Nyugati-havasok / Munții Apuseni), ennek déli folytatásában pedig a Bánság-hegyvidék. Ez a domborzati kép nyugat felé két helyen nyitott: a Maros mentén egy szűkebb, a Szamos mentén pedig egy tágabb területen. Ezekon kívül a Kárpátok vonulatát mind az északkeleti, mind a déli részeken hágók és völgy-szorosok tagolják (a Radnai-, Borgói-hágó, a Tölgyes-, Békás-, Gyimesi-, Bodza-szoros, a Tatár-hágó, a Tömösi-szoros, a Törösvári-hágó, a Vöröstoronyi-, Szurdok-szoros). A Keleti-Kárpátok szélessége dél felé haladva csökken, északon 170 km, Dédánál 100 km, Kézdivásárhelynél 90 km.

A nagyjából 500–1000 m magas térségeket bükkerdők uralják, a magasabb hegyeket pedig fenyőerdők, ugyanakkor az alacsonyabb dombvidékeken tölgyerdők vannak többségben. Erdős sztyepp – és ez fontos a 10. század kutatásának szempontjából is – legfeljebb kis területen és foltokban, a Mezősége (Kolozsvártól északra) fordul elő.²

A medence vízhálózati sűrűsége nagy, földje pedig gazdag sóban, illetve nemesfémekben. Só a Kárpát-medencében kivételesen csak az Erdélyi-medencében található, amely az alsó-bádeni geológiai

korszakig vezethető vissza, vagyis ezelőtt mintegy 14 millió évre. A medence sólelőhelyei elsősorban ennek északnyugati és középső részén találhatóak, és ahogyan középkori példák is mutatják, két útvonalon szállították nyugat felé: egy vízi úton a Maroson Szegedig, és a Szalacsi sóúton Szolnokig.³ Ugyancsak fontos tény, hogy a sóbányák kezdetől királyi birtokok voltak, illetve az államhatalom központilag irányította azokat.⁴ Mindez pedig elgondolkodtató a korábbi korszakok tekintetében is.

Ahogy említettük, az Erdélyi-medencét földrajzi helyzete a Kárpát-medence többi területéhez képest periferikussá tette, ez pedig olyan esetekben, mikor a térséget a Kárpát-medence központi részeiről uralták fokozottan megnyilvánult geopolitikai, geokulturális és geoközmiai szempontból is. A periferikus fogalom tökéletesen jellemzi e terület geopolitikai státusát a kora avar kornak nevezett korszakban is. Az „avar” fogalmat ebben az esetben nem etnikus, hanem strukturális értelemben használom (mint politikai ethnosz), miközben a „kora” szót körülbelül az első „avar évszázadra” (kb. 568–670) értem.

Tehát e régészeti jelenség, a kora avar kor széles körű kapcsolatait próbáljuk elemezni, vizsgálni a következőkben.

1. AZ AVAR „BLITZKRIEG”⁵

MEG LEHET ÁLLAPÍTANI AZ ERDÉLYI AVAR HONFOGLALÁS LEHETSÉGES IRÁNYÁT/IRÁNYAIT? AZ ERDÉLYI-MEDENCE MEGHÓDÍTÁSÁNAK OKAIRÓL

Az avar politikai ethnosz, egy nem-római gyökerekkel rendelkező politikai-katonai hatalom⁶ Kárpát-medencei megjelenése, a régió politikai intézményrendszerének fejlődését néhány száz évre más irányba fordította. A Kárpát-medence avar meg-

hódítása, ellentétben például a „germánok”⁷ hosszú idejű É–D irányú migrációjával, „Blitzkrieg” féle jelenségeként értékelhető. Ugyanakkor, fontosnak tartom megjegyezni, hogy Baján hatalma sokkal keletebbre nyúlhatott, mint maga a földrajzi Kár-

² FRISNYÁK 1990, 123–124.

³ ROMHÁNYI 2016, 17, 26, 61. jegyzetek. Feltételezésével, miszerint „...Mindezek alapján a sószállítás a Maroson legkorábban a II. század utolsó negyedében indulhatott meg.” nem tudunk egyetérteni.

⁴ PL. HAHN 1993, 15–22.

⁵ Természetesen e fogalmat nem a modern, Schlieffen- és von Manstein terv értelmében használtuk.

⁶ A kora középkori hatalmi jelenségekről értekezve Walter Pohl a politikai-katonai hatalmi struktúrák két típusát különböztette meg: a steppeállam fogalmat használta az ázsiai nomád, steppén kiforrt, a nomád életmód, földrajzi lehetőségek és kontextusok összefüggésében megjelent hatalmi struktúrákra. Ez a hatalmi rendszer (ázsiai) genezisében teljesen eltér a mediterrán jellegű görög-római rendszer által integrált „germán” hatalmi struktúráktól (POHL 2003, 571–574; HALL 2018, 17–37).

⁷ E pontatlan fogalom kapcsán ld. POHL 2018, 16, 114. Szükséges megjegyeznünk, hogy az avar politikai ethnoszsal ellentétben, germán politikai ethnosz nem létezett!

1. kép. A korai Avar Kaganátus hatalmi kiterjedésének földrajzi aspektusai (SZENTHE 2019, Fig. 1)
 Fig. 1. The relative geographical extent of the Early Avar Khaganate (SZENTHE 2019, Fig. 1)

pát-medence.⁸ Kérdéses az is, hogy a Kárpát-medence, mint egység az avar korban megjelenik-e már a geopolitikai felfogásban: több jel arra utal, hogy az avar kor végén – majdnem három évszázaddal később – a Pannonia nevet már nem csak a római kori dunántúli provincia területére, hanem a Kárpát-medence szélesebb területeire (is) vonat-

koztatják,⁹ de ugyanakkor ez nem vonatkoztatható a kora avar kor első felére, a „*bayan-i steppe-birodalomra*” (1. kép).

Az erdélyi avar honfoglalás mintegy eredménye és következménye volt a medence központi területeinek elfoglalásának, függetlenül attól, hogy melyik irányból is történt. A vita elsősorban arról szólhat,

⁸ „Ugyanabban az időben felkelt Kubratos, Organas unokatestvére, az onogundurok ura az avarok kagánja ellen, és tőle (a kagántól) nála (Kuvratnál) levő hadinépet súlyosan bántalmazva elkergette a maga országából.” (SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 213; SZENTHE 2019, 216–218; QIANG–KORDOSIS 2018, Fig. 1). Hogy Kuvrat hatalmi struktúrája vazallus fejedelemségként vagy az avar hadsereg által megszállt területként működött, lényegében mindegy: a kor uralmi szabványai szerint az avar sztyeppebirodalom alá tartozott. Sztyeppebirodalom fogalmát ld. POHL 2018.

⁹ EGGERS 1995, 31–49.

hogy az avar honfoglalás 1. mikor és 2. milyen irányból történhetett. Ahogyan Bálint Csanád munkáiban célzott rá, a legkorábbi avar temetkezések azonosítása igencsak relatív,¹⁰ ezért valóban kérdéses, hogy a korainak tartott/tartható halotti máglyaáldozatok, amelyeket több-kevesebb pontossággal ismerünk az Erdélyi-medencéből is (Diód, Dicsőszentmárton), az 567 utáni korszak melyik időintervallumába keltezhetőek? Az Erdélyi-medence kapcsán, Kovács István után,¹¹ Roska Márton is rámutatott, hogy az avarok az „első hullámban” elfoglalják az említett régiót (vagyis már a 6. század végén),¹² tehát e felfogás régebbi keletű az erdélyi régészetben, amelyet régészeti leletekkel (is) magyarázott az erdélyi régész. Az nem vitatható, hogy ezek a kora avar korra keltezhetőek, azonban az 567–630-as időszakon belül nem datálhatóak, vagyis nem feltétlenül az 568-as avar hódítás közvetlen régészeti bizonyítékai. A jelenség kapcsán viszont a régészetben egyre jobban elfogadott kettős felosztású avar kor első szakaszára keltezhető e leletanyag.

Ha a közvetlen 568-as avar hódításnak pontos régészeti bizonyítékait egyértelműen nem tudjuk felmutatni (mert az egész Kárpát-medencében egyetlen temetkezést sem tudunk ilyen pontosan keltezni!), ez még hatványozottabban mondható el az Erdélyi-medence elfoglalásának irányairól: délről, keletről, vagy pedig nyugatról? A forrásokat elemző Bóna István rámutatott, hogy „...*Mivel a Vaskapu–Orsova-szorost a most már nyíltan ellenséges bizánci flotta zárta el, ez az út nem jöhet számításba. Más lehetőségre nehéz gondolni, mint a Vöröstoronyi-szoroson át az Olt, majd a Maros völgyén keresztül vezető útra...*”¹³ Bóna elgondolásának logikáját a lelőhelyek elsősorban az Erdélyi-medencében való topográfiai pozíciója is illethette. Ezek elsősorban Maros–Küküllők vidékén kerültek elő, nem messze a Vöröstorony szorostól: Baráthely 67,

Dicsőszentmárton 110, Diód pedig 88 kilométeres távolságra kerültek elő, topográfiai szempontból a Küküllők völgyének enyhén dombos területén. Amit nem említett a magyar honfoglalás korának régészetét hasonlóan remekül ismerő budapesti professzor, hogy ez az avar kori településterület radikálisan különbözött a hasonlóképpen gyors migráció eredményeként értékelhető magyar honfoglalás korának településtömbjének földrajzi helyzetétől (pl. a Küküllők vidékéről egyetlen 10. századi honfoglaló jellegű leletet sem ismerünk). Ez a régészeti jelenség pedig (talán) a délről jövő avar migráció egy második, lehetséges, közvetett bizonyítéka lehet! A Vöröstorony szoros kapcsán,¹⁴ mint lehetséges déli útvonal felmerülhet a római infrastruktúra fennmaradása, illetve ennek használata a 6. század második felében is, amely megmagyarázná a honfoglalás egyik, logikai szempontból legvalószínűbb irányát. Az egyetlen kérdőjelet e konstrukcióban az okozza, hogy az Al-Duna területéről nem ismerünk temetőt, sírt, amelyet valamilyen jellegzetessége alapján az avarokhoz köthetünk (pl. máglyaleletet), igaz a kutatási stádiumot, illetve ennek történetét sem lehet e területen a Kárpát-medenceiével összehasonlítani,¹⁵ viszont honfoglalás előtti „avar” leletet ismereteim szerint máshonnan sem ismerünk Kelet-Európából. Ugyanakkor az Al-Duna környékéről jelentős mennyiségű hun és hun kori leletet ismerünk,¹⁶ ami egyáltalán nem mondható el az avar jellegű leletekről, tehát ezt a hiányt nem magyarázhatjuk a kutatási stádium elmaradásával. Az Olt havasalföldi síkvidéki szakasza, illetve a Vöröstorony-szoros átjárhatósága miatt már a rómaiak (valószínűleg őskori előzményekre, hagyományokra építve) bekapcsolhatták az Al-Duna menti úthálózatukba. Ugyanakkor hadászati-stratégiai szempontból két irányból jövő langobard–avar támadás tűnik a leglogikusabbnak, amely ismét azt jelentené, hogy

¹⁰ A legkorábbi Kárpát-medencei avar temetkezéseknek tartott különböző listák egységesítése: BÁLINT 1995, 310.

¹¹ KOVÁCS 1913, 387–388.

¹² ROSKA 1936, 154.

¹³ BÓNA 1988, 162.

¹⁴ A szoros fontosságáról a középkori realitások, támadások kapcsán: BINDER 1995, 1123–1153.

¹⁵ Népvándorláskori kutatás Moldvában és Munténiában pontosan egy évszázadnyi késéssel indult: CIUPERCĂ 2009, 134. Egyetlen kivételt a pietroaselei kincslet 1876-os Odobescu-féle elemzés jelenti. Összefoglalása: HARHOIU 1997, 42, 187–188.

¹⁶ HARHOIU 1997.

a gepida királyságot keletről vagy éppen dél-keletről is megtámadhatták.¹⁷

A délről (is) jövő honfoglalás iránya mellett az is vall, hogy földrajzi szempontból a Küküllők és a Maros vidékének dombvidéke nagymértékben hasonlít a Balatoni dombhátság topográfiai jellegzetességeire, ahol jelentős mennyiségben került elő ugyancsak kora avar kori sírlelet,¹⁸ tehát talán ez is egy másik lehetséges magyarázata lehet annak, hogy e környezetben kerülnek elő a máglyaletek és például nem Délnyugat-Erdélyben vagy éppen a Kis-Szamos régiójában.¹⁹ Ez az észrevétel azonban egy fontos tanulsággal és kellemetlen kérdéssel is jár: a Maros alsó, még az Erdélyi-medencei szakaszán az avar leletek hiánya hogyan magyarázható,

ugyanis Arad környékétől egészen Gyulafehérvárig egyetlen kora avar jellegű lelet – legyen sír vagy éppen szórvány – sem ismert. Kérdéses, hogy ez a jelenség csak a kutatási helyzettel magyarázható-e. Ahogyan Bóna István megállapította,²⁰ az avar településterület a Duna könyökétől kezdődően, innen déli irányban, egészen a Szávaig, koncentrált.

Talán ezzel magyarázható az a tény is, hogy a Kárpát-medencei avar honfoglalás, ellentétben a magyar honfoglalással, nem egy északkeletről, hanem délkeleti irányból jövő katonai terv megvalósult része lehetett és erre utalnak a régészeti leletek is.²¹ A hódítást természetesen komplex, integratív szociokulturális jelenségsorozat követte/követhette.

¹⁷ A 7. századra keltezett Târgșori sír valójában 8. századi, következtetésképpen a kora avar korszak kapcsán nem használható (DIAONU–DIAONU 1962, 165–171).

¹⁸ SZENTPÉTERI 2009, 241.

¹⁹ Ezzel ellentétben a Kis-Szamos régiójából ismerjük az Erdélyi-medence legkorábbi 10. századi honfoglaló magyar lelethorizontját (GALL 2013, 461–485).

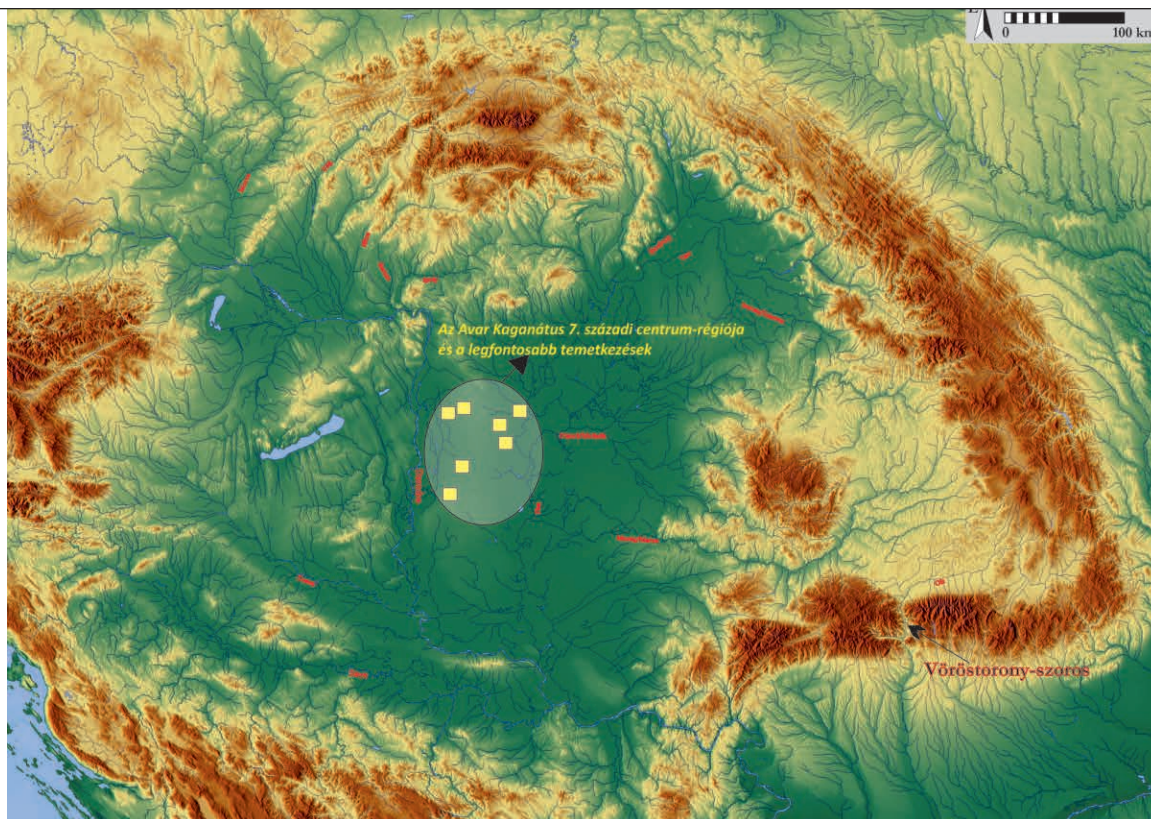
²⁰ „...A dél felé tekintő és vágyakozó avar hatalom számára érdektelen volt a Kárpát-medence északi harmada. Északnyugaton (egyetlen katonai hídfő, Dévény kivételével) a Duna volt települési határunk, északon az erdősváot megállító Pest–Heves–Borsod megyei egykori szarmata sánc, amelyet északkeleten, a Nyírségben is csak egy-két ponton léptek át...” (BÓNA 1988, 165).

²¹ Az erdélyi kora avar jellegű sírleletek egyik vezérleletének (kronológiai, földrajzi és régészeti szempontból egyaránt) a 2008-ban előkerült marosveresmarti sír jelenti. A marosveresmarti sirt a temetkezést közlő régészek általánosan a 7. századra keltezték, a tanulmány szövege alapján azonban inkább ennek végére. A marosveresmarti, 2008-ban Tiberiu Rustoiu és Marius Ciută régészeknek köszönhetően a szakma számára megmentett 27-28 éves férfi temetkezését a leletanyaga alapján (vas karikás végű, ezüst markolatlemez, egyélű kard, illetve Martynovka övveretek, páncéling, ló, zabla, kengyel) talán már a 6. század végére, de mindenképpen a 7. század első harmadára keltezhetjük (RUSTOIU–CIUTĂ 2008, 90–91) (14. kép). Korai avar kardok elemzéséhez ld. SIMON 1991, 263–346; CSIKY 2015, 181–189, Map 32 (E.II.B). Csiky Gergely a nemesfém lemez borítású karikás markolatvégű kardok megjelenése ideje kapcsán tanácstalan („*The beginning of the development of ring-pommel swords (E.I.C and E.II.B) cannot be easily determined.*”), azonban a zömét a 7. század második harmadára keltezte: CSIKY 2015, 302. Csiky bizonytalankodása teljes mértékben jogos, hiszen pl. olyan esetekben, mint Kunpeszér 3. sírja a ¹⁴C minták éppenséggel a 6. századra keltezték az aranszerelékű kardos egyén sírját: BALOGH 2016, 276. Martynovka övveretek keltezése kapcsán ld. BALOGH 2004, 241–303. Következésképpen a sír az első avar honfoglaló generációkkal hozható kapcsolatba. Természetesen keltezésünket nem szabad mereven elképzelni, ugyanis az övgarnitúrához tartozó különféle típusú, későbbre keltezhető vereteket akár az élete végén is beszerezhetette. Ha ez az „avar” 605-ben, 615-ben vagy akár 625-ben halt meg, nem azt jelenti, hogy akkor is érkezett az Erdélyi-medencébe, tehát a régészeti adatokat nem lenne szabad nagyon mereven értelmezni. Az egyén érkezése (ha nem született Erdélyben) és a halál ideje között akár több évtized is eltelhetett! Ha például 605, 615 vagy éppen 625-öt tekintjük a veresmarti „avar” halála évének, a kb. 30 életével számolva még a 6. században született, tehát mindenképpen a fent említett első két honfoglaló avar generációval hozhatjuk kapcsolatba. Călin Cosma kollégánk a temetkezést jóval későbbre, azonban az avar kor első felére, 630–660 közé keltezte (COSMA 2017, 89).

Hasonlóan korai avar korra keltezhetőek az első két avar honfoglaló generáció egyik csoportidentitás-szimbóluma, a diódi és dicőszentmárton máglyalelet is. Călin Cosma jóval későbbre, 630–700, illetve 650–720 közé keltezte (HOREDT 1968, 108, Abb. 2. 1–2, 117, Nr. I/24; BÓNA 1988, 164, 30. tábla 1–2; COSMA 2017, 79, Pl. 44. B/1–2). Érdekes módon ez a hagyomány majdnem eltűnik a 7. század második felére, a legkésőbbi példák azonban már a 8. századból valók (BALOGH 2016, 128).

A Marosgombás-Református temetőjéből előkerült leletanyag pontosan nem, de körülbelül besorolható a kora avar korba (Bóna szerint 630 utáni időszakra keltezhető: BÓNA 1988, 171). Roska leírása szerint, innen egy olyan sír is előkerült, amelyben az ember ellentétes pozícióban fekszik a lócsontvázzal szemben. ROSKA 1936, 154. (E lelőhelyet nem szabad összetéveszteni a Bodrogi Gyula által feltárt, késő avar kori lelőhelyre utaló sírral, amely Kiss Maguráról került elő. Ezt a tényt Horedt sem vette figyelembe, de ez tévesztette meg később Bóna Istvánt és Radu Harhoiut, stb. is. Tehát: Marosgombáson két avar kori temető létezéséről tudunk!).

A Nagyenyed-Szölészeti iskola területén előkerült sírokban regisztrált lovastemetkezések mellékletei tipikus kora avar kori fegyverek és lószerszámok közé sorolhatóak (korai avar típusú lándzsahegyek, alma alakú kengyelek) (HOREDT 1958a, 91).

1/A

1/B

2. kép. A: A Kárpát-medence; B: Vöröstorony-szoros Barabás Miklós akvarelljén 1831-ből
 Fig. 2. A: The Carpathian Basin; B: The Turnu-Roșu Gorge of Miklós Barabás' watercolor (1831)

2. AZ AVAR HÓDÍTÁSRÓL ÉS ENNEK ELMÉLETI CSOPORTSZOCIOLÓGIAI KÖVETKEZMÉNYEIRŐL. A VIZSGÁLAT KERETÉBEN HASZNÁLT FOGALMAKRÓL

Ahogy az avar hódítás, illetve honfoglalás irányának kérdésében, úgy sebességével kapcsolatban sincsenek adataink. Az 568-utáni időszak, az aktív (déli), a Kelet-Római Birodalom irányában indított aktív külpolitika mellett,²² az avar hatalmi struktúrára Kárpát-medencei hálózatának kiépítéséről szólt. E hatalmi hálózatok gyors létrehozása alapján érthetőek meg a kaganátus harci sikerei, hiszen ezekben különféle entitások, népelemek vettek részt, de nemcsak a Kárpát-medencéből, hanem az egész *Barbaricum* területeiről, amely azt jelenti, hogy ezen struktúrák be voltak kötve a kaganátus hatalmi rendszerébe. Az avar hadigépezet katalizátora lett a barbár világnak, a harcos rétegek egészen Skandináviáig és Kelet-Európáig álltak a nomád nagyhatalom hadseregébe és ennek rendelkezésére.²³

E folyamatból az erdélyi területek (nem csak) strukturális szempontból kihagyhatatlanok. Azonban még ennél is jóval nehezebb a hódítás utáni, a katonai-politikai elit által generált bonyolult szociológiai és szociálpszichológiai jelenségek rekonstrukciója.

Mielőtt a régészeti források ilyen jellegű vizsgálatát elkezdénénk, fontosnak tartom a használt fogalmak értelmezését, illetve tisztázását. Napjainkban divathullámként élhetjük meg a régészeti szakirodalomban elterjedt szociológiai és szociálpszichológiai fogalmak használatát, anélkül azonban, hogy ezen írásokban a legtöbb alkalommal fény derülne arra, hogy milyen fogalmi rendszerben, illetve milyen jelentéstartalommal használták a szerzők? Jól kitapinthatóan fogalomzavar létezik az akkulturáció és asszimiláció terminológia, illetve jelentése esetében (de inkább az akkulturáció

terminust használják), illetve nincsen tisztázva a strukturális integráció fogalma sem.

Tehát először is azt próbáljuk eldönteni, hogy e makró- vagy szekundáris csoportentitások cseppfolyós szociológiai-történeti konstrukciók-e a kevés írott és a nehezen értelmezhető régészeti forrás tükrében, valójában hogyan írhatóak le, hogyan definiálhatóak a 6. század végi – 7. század első felének komplex szociológiai és szociálpszichológiai jelenségei? Milyen fogalmat/fogalmakat használhatunk esetükben (akkulturáció, asszimiláció, integráció), vagy pedig kontextualitásából fakadóan, külön mindegyiket, és főképpen milyen alapon? És mit értünk alattuk? Vegyük sorra.

A. Az *akkulturáció*, kultúraváltozás, kultúraváltás (amelynek alapszintje az adaptáció!), olyan kulturális kölcsönhatások együttese, amely két vagy több hagyomány találkozásakor, hasonulásakor vagy keveredésekor lép érvénybe.²⁴ Ezzel szemben, egy régebbi vélemény szerint, amely Milton Gordon nevéhez kapcsolható, az akkulturáció az asszimiláció első lépcsőfoka, tehát ő egy szakaszosított, etapizált integratív jelenség egyik egységként értékeli az asszimilációt, ezen első lépcsőfok (akkulturáció) pedig azt jelentené, hogy az egyén vagy csoport átveszi a másik társadalom érték- és normarendszerét, attitűdjeit, nyelvi és tárgyi világát (pl. viseleti elemek).²⁵ A folyamat zavartalansága attól függ, hogy a másik kultúrából átvett új elemek milyen mértékben építhetők be az eredeti kultúrába! Fontos tény, hogy az akkulturáció nem végződik szükségszerűen asszimilációval! Ezzel szemben a korszakunk kérdésköréhez azonban nagyon közel

Lehetséges, hogy kora avar kori sírból származnak a gyulafehérvári szórvány tárgyak (BONA 1988, 8. ábra), illetve a tordai fülbevalók (GARAM 1993, 69, Nr. 43, Taf. 33. 1–2).

Az erdélyi szinten óriási méretűnek ígérkező négy aranyoslonai temetőből legalább kettő egészen biztosan a kora avar korral hozható kapcsolatba, ugyanakkor a gepida kori népesség jelenléte is igazolható legalább két temetőben. Nagy Szabolcs bemutatott térképei alapján elmondható, hogy a temetők egy része nem lett feltárva, összesen 623 sírt azonosítottak terepen, amelyből 312-öt tártak fel. Nem sokat tévedünk, ha a négy temető esetében körülbelül 1500 sírral számolunk. Nagy Szabolcs kutatástörténeti jelentőségű ásatása véglegesen bebizonyította, hogy az erdélyi avar kori temetők az esetek többségében sem csak magányos lovas sírokból álltak, hanem, a kor demográfiai arányainak megfelelően, jelentős számú népességek temetői is: NAGY 2011.

²² POHL 2018, 62–100, 163–194, 280–305.

²³ DAIM 2010, 61–71.

²⁴ AEKK 2010, 21–22.

²⁵ GORDON 1964.

érezzük Bindorffer Gyöngyi „akkulturációs szint” elnevezését, amelynek legmagasabb szintje, végső eredménye a kulturális asszimiláció.²⁶ Tehát láthatjuk, hogy maga az akkulturáció fogalmát legalább kétféleképpen értelmezhetjük.

B. A korszakunk kapcsán általában a modern állami gépezethez kapcsolt *asszimiláció* fogalma alatt kétféle meghatározással is találkozhatunk: 1. az asszimilációt lehet úgy tekinteni, mint a csoport eredeti kultúrájának teljes feladását egy másik kultúra kedvéért;²⁷ 2. mások egy kölcsönös folyamatként tekintenek e jelenségre, amelynek eredményeképpen két vagy több kultúra egybeolvad, és egy új keletkezik.²⁸ Beszélhetünk a kora avar korban egyik vagy másik típusú asszimilációról, vagy pedig, földrajzi kontextustól függően, akár mindkettőről? Gordon asszimilációs elmélete alapján az asszimilációnak különböző lépcsőfokai lehetnek, az egymástól akár függetlenül működő akkulturáció, strukturális-, maritális-, identifikációs-, illetve attitűd- és viselkedéselfogadási asszimiláció.

Ezen folyamatok azonban attól is függttek, hogy mennyire létezett az Avar Kaganátusban „átjárás” a hierarchián különféle helyzetben levő csoportok között? A múltban, amikor nem léteztek a modern kommunikációs csatornák (TV, újságírás, tanügyi rendszer, sorköteles katonaság), a népesség és az entitás elitje közötti identitási egység, szolidaritáció, vagyis a csoport identitás mondhatni fenntartója, ez lényegesen relatívabb, cseppfolyósabb lehetett, következtetésképpen a politikai ethnosz törékeny.

C. A harmadik fogalom, amelyet használhatunk e korszak változatos szociológiai jelenségeinek leírására: a *strukturális integráció*. A strukturális integráció folyamatának nem (feltétlenül) az asszimiláció a célja, hanem az egymáshoz illeszkedés értelmében a közösségek (politikai, strukturális) kölcsönkapcsolatainak megszervezése.²⁹ Meglátásunk szerint az integrációhoz egy adaptációs kény-

szer, illetve kapacitás is szükséges, amely viszont az illető entitás kulturális jellegét is módosítja. E társadalomtörténeti folyamat tehát egy „*overlap*” jelenség, amelynek során a hódító struktúra úgy illeszti be hierarchikus módon, fentről lefelé, vagyis „függőlegesített” formában az illeszkedő közösséget (vagy egy közösség bizonyos egyéneit/egyénet), hogy annak elsődlegesen nem érinti, és nem változtatja meg önképét és/vagy belső szerkezetét. Eközben azonban külső státusa módosul, hozzáidomul a hódító csoport struktúrájához. Ha etapizált, szakaszosított rendszerben gondolkodunk, a strukturális integráció kéz a kézben jár az akkulturációval, azonban olyan formában, hogy mindennek az úgynevezett „előkapuja”. A strukturális integráció megkönnyíti, felgyorsíthatja az akkulturációt, azonban nem előfeltétele annak! E kapcsolatrendszer magát azonban az aszimmetrikus függőség jelensége keretében értelmezhetjük, amelynek fő jellemzője a kiszolgáltatottság, melyet a szenvedő alany vagy közösség (pontosabban annak elitje) sokszor nem tud egyenlőtlen hatalmi szerkezetben felszámolni. Az aszimmetrikus függőség egyik jellegzetessége a fenyegetés, eredménye pedig az engedelmeskedés, de ennek az eredménynek azonban egyértelműen negatív hatása van a közösség „mi” képére nézve. Azonban ahogyan hangsúlyozta Herbert C. Kelmán, az aszimmetrikus helyzeteknek nincsen szilárd alapjuk,³⁰ véleményünk szerint mindez politikai, katonai, gazdasági, kulturális kontextustól függően akár radikálisan változhat. Éppen e megfontolásból az aszimmetrikus helyzetek „urai” abban érdekeltek, hogy alávetettek megváltoztassák a helyzet önmagukban képzett jelentését, a kikényszerített engedelmeskedés helyett érezzék úgy, hogy önként engedelmeskednek, amelynek elméleti lehetőségeként megszűnik a negatív önértékelés terhététele, megkezdődik az alávetett önigazolása, a belenyugvás ideológiájának kikovácsolása (amely gyakorlatilag az akkulturáció előszobája). Tehát ilyenkor transzformáció történik: az aszimmetrikus

²⁶ BINDORFFER 2001, 141.

²⁷ ROSE 1956; GORDON 1964; HOROWITZ 1975, 111–140; KORZENNY–ABRAVANEL 1998; BES 2009, 14–16.

²⁸ PARK–BURGESS 1961, 740–774; FICHTER 1957.

²⁹ Ennek eredményeképpen azonban a kulturális enklávék nemegyszer annyira megváltoztatják az integráltság fokát, hogy csupán a harmadik generáció lesz majd képes esetleg a rendszer-egészéhez alkalmazkodni, ezt azonban régészeti szempontból nem lehet vizsgálni (AEKK 2010, 182).

³⁰ KELMAN 1958, 51–60.

helyzetet szimmetriajelzésekkel látják el anélkül, hogy annak valódi jellege megváltozna.³¹

E jelenségek definiálása alapján, úgy látjuk, hogy a különféle régészeti kontextusok, az írott források beszámolóí alapján gyakorlatilag számolhatunk

mindhárom jelenséggel az Erdélyi-medence 6–7. századi társadalmi evolúciója kapcsán: akkulturációval, asszimilációval és a közösségek elitjeinek, egyes tagjainak és utána a közösségek egy részének strukturális integrációjával.

3. SZOCIOLÓGIAI KONCEPTUSOK ÉS A RÉGÉSZET

Az erdélyi-medencei 6–7. századi funerális leletanyag magyarázata e fentebb bemutatott, három, egymástól részben eltérő, de sok szempontból egymáshoz kapcsolódó, kötődő társadalmi jelenség tükrében természetesen még kezdeti fázisaiban jár. A megfigyeléseinket, feltételezéseinket éppen ezért is nem tartjuk kőbe vésett eredménynek, hanem elméleti modellezésnek.

3.1. Egy kísérleti modell: az erdélyi gepidák/gepida közösségek helyzete Avariában – a hiányos adatok tükrében

Az írott és a régészeti források alapján a gepida közösségek az 568-as avar hódítás után fennmaradtak csoport-entitásként Avariában. Természetesen az mindenképpen kérdés marad, hogy a gepida elit milyen szinten élte túl az avar hódítást? Ebben a pillanatban mindez elméleti modell szinten értelmezhető:

1. a legfelsőbb gepida elit (gepida politika ethnosz) entitásként megszűnt 568-ban (pontosabban megszüntették, hiszen ez volt az avar elit egyértelmű érdeke – természetesen nem feltétlenül fizikailag);

2. a rurális jellegű közösségek lokális elitjei viszont fennmaradtak/fennmaradhattak.

Az első meglátásunk, éspedig a (gepida) király körüli elit (mint a hatalom magva) eltűnése véleményünk szerint Paulus Diaconus féle írott forrásból kiderül, igaz a „külföldi” és az avarokra nézve negatív propaganda célja is eléggé egyértelmű: „A gepidák nemzetsége viszont annyira megfogyatkozott,

hogy ettől az időtől fogva nem volt többé saját királyuk, hanem azok, akik a háborút túlélhették, vagy a langobardok alattvalói lettek, vagy mind a mai napig kemény uralom alatt nyögnek, miután hazájukat a hunok (ti. avarok) vették birtokukba.”³² A lokális gepida közösségek kora avar kori léte azonban, igaz, nem az Erdélyi-medencére vonatkoztatva, de a Theophylactus Simocatta féle forrásból egyértelműen kiderül.³³

Ha az előbbi felsorolásban a strukturális integráció fogalma harmadik helyen szerepelt, úgy véljük, hogy az avar struktúra és a gepida (lokális) közösségek közötti kapcsolatok első szakaszára mindenképpen e fogalom alkalmazható. E kapcsolatot magát azonban az aszimmetrikus függőség jelensége keretében értelmezhetjük, amelynek, ahogyan említettük, fő jellemzője a kiszolgáltatottság, egyik jellegzetessége a fenyegetés, eredménye pedig az engedelmesség, de ennek az eredménynek azonban egyértelműen negatív hatása van a közösség „mi” képre nézve.

Az Erdélyi-medence 6. század második felének régészeti összképe alapján, a 6–7. századi temetők jelentős aránya a lokális gepida közösségek fennmaradásáról, illetve közösségi politikai-katonai strukturális integrációjáról/integrálásáról tanúskodik, ugyanakkor ezek aszimmetrikus függősége a hódító avar elittel szemben vitán felül áll. Ugyanakkor abból a tényből, hogy a Kis-Szamos menti temetőket felhagyták egyértelműen népességmozgásokra következtethetünk, talán déli irányban.³⁴ Ebben a pillanatban 13 ilyen,³⁵ 6. században megkezdett és a 7. században is használt temetőt ismer-

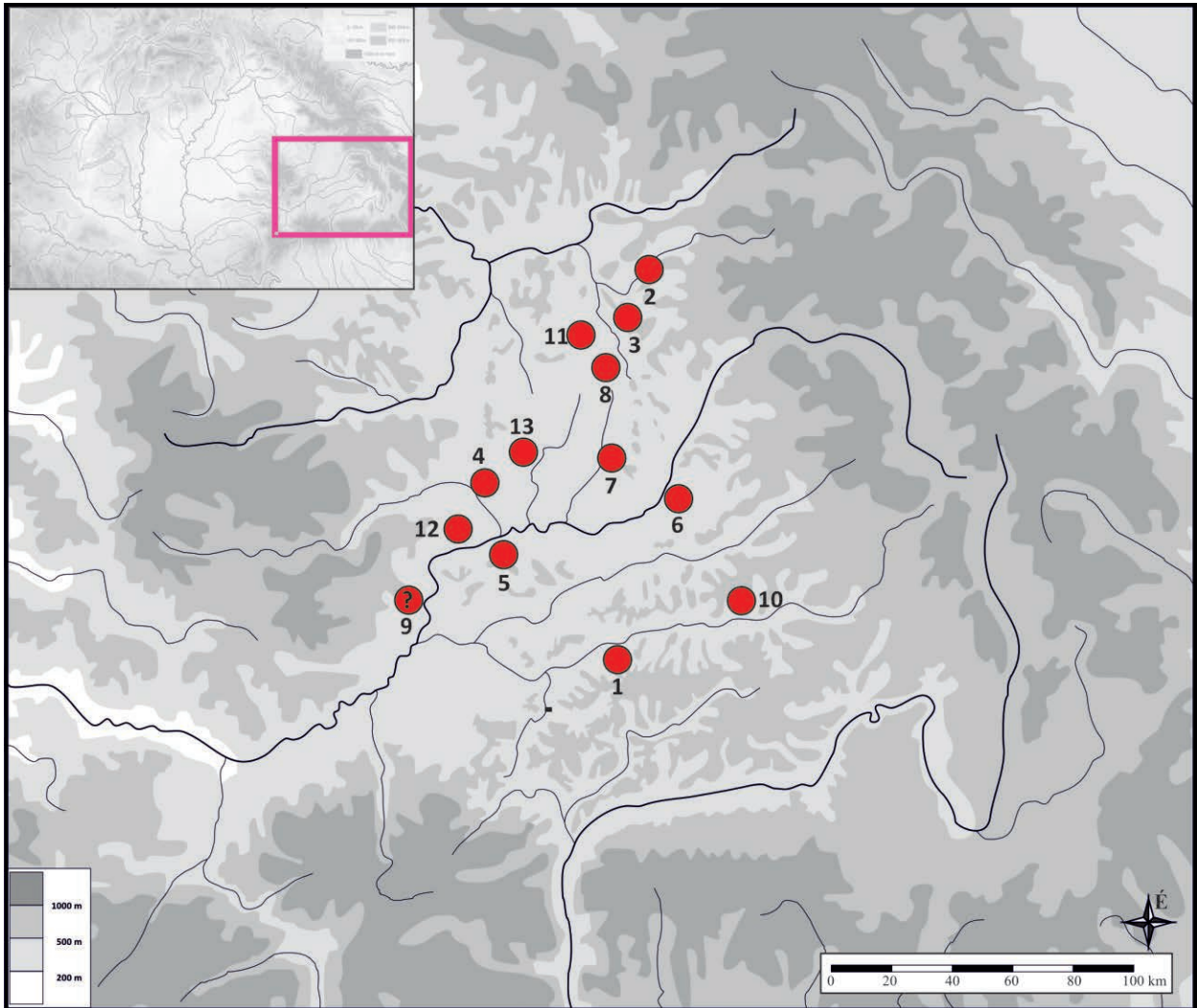
³¹ MILGRAM 1965, 57–76.

³² Paulus Diaconus I. 27: SZÁDECZKY-KARDOS 1998, 33.

³³ Theophylaktos Simokattes VIII, 2,10–4,3: SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 133–134.

³⁴ Ld. pl. DOBOS 2019, Fig. 4.

³⁵ Radu Harhoiu által hivatkozott apanagyfalui, homoróddaróci, nagyiklódi, somkeréki, sövényfalvi, székelykeresztúri, várfalvi, vermesi sírcsoportok, szórványleletek 7. századi folyamatossága egyáltalán nem bizonyított, ezért nem is tüntettük fel tanulmányunkban! Ugyanakkor nem látjuk a 7. században való keltezés lehetőségét Segesvár-Malomoldal temetőjének sem, igaz a for-

3. kép. Az ún. Mezőbánd-Marosveresmart típusú temetők az Erdélyi-medencében. 1: Aranyoslóna; 2: Baráthely; 3: Beszterce; 4: Galac; 5: Gyulafehérvár-Recea (?); 6: Marosnagy lak; 7: Marosvásárhely; 8: Mezőbánd; 9: Gyulafehérvár-Lumea Nouă-Centrul creștin P.I.E. (?); 10: Segesvár-Malomoldal (Dealul Viilor); 11: Szász-Újös; 12: Marosveresmart; 13: Mezőcerked
 Fig. 3. Funerary sites belonging to the Band-Vereșmort group (6th–7th centuries). 1: Bratei; 2: Bistrița; 3: Galații Bistriței; 4: Luna; 5: Noșlac; 6: Târgu Mureș; 7: Bandu de Câmpie; 8: Archiud; 9: Alba Iulia-Lumea Nouă-Centrul creștin P.I.E. (?); 10: Sighișoara-Dealul Viilor (?); 11: Fântânele; 12: Unirea-Vereșmort; 13: Valea Largă

rünk (Aranyoslóna, Baráthely, Beszterce, Galac, Gyulafehérvár-Recea, Marosnagy lak, Marosvásárhely, Mezőbánd, Mezőcerked, Segesvár (?), Szász-Újös, Marosveresmart), ami igaz, hogy nem jelentős arány, azonban mindenképpen beszédes, hogy e listán található az Erdélyi-medence számos, földrajzi szempontból központi- és periférikusnak számító mikrorégiója.

A (mikro)közösségek katonai-politikai *integrációja*, az aszimmetrikus függőség jegyében, azonban nem feltétlenül jelentette e közösségek *identitásbeli asszimilálódását*, ugyanis identitástudatukat eredetmítoszok, szokások, közös szemiotikai rendszer elemei révén megtarthatták, amelyeket Jan Assmann egyben az identitásrendszer infrastrukturális csatornáinak tart.³⁶ Ezek révén pedig kulturális válaszfalat vonhattak közösségeik és az új

dítottja is igaz (HARHOIU 2011, Fig. 7). A Mezőbánd-Marosveresmart típusú temetők kutatástörténeti elemzését ld. Dobos 2011, 171–206. Kérdéses marad, a különféle hírforrások alapján, egy újabb 6–7. századi baráthelyi temető megléte.

³⁶ ASSMANN 2004, 67, 89, 140–141, 203–206.

hódítók között. A theophylaktosi forráshely ily módon való értelmezése mindenképpen fényt derít arra, hogy miért is lehettek még közel fél évszázaddal is az Avar Kaganátus Kárpát-medencei kialakulása után – talán az egykori szállásterületükön – hagyományait ápoló közösségek.

Ez a helyzet azonban mikrorégióról mikrorégióra más-más képet mutathat, a kulturális elhatárolódás vagy pedig kulturális közeledés vagy közelítés, akkulturáció, illetve identitásbeli asszimiláció lehetősége esetről esetre változhatott, vagyis a földrajzi közelségek, illetve távolságok megszabhatták e szociológiai jelenségek jellegét, társadalmi méretét, dinamizmusát, mélységét, kezdődően a felszínes divatelemek átvételétől az identitások megváltozásáig. Tehát: az ún. „avarrá” válás tér- és helyzetfüggő lehetett. Meglátásunk szerint az avar struktúra kiépülése/kiépítése valójában a Kárpát-medencei egymáshoz viszonyított hatalmi hálózatok összességének összefonódását/összefonását jelenti, egy olyan többretegű rendszert, amelyet létrehozott és működtetett a központi, kagáni hatalom. Ahhoz, azonban hogy megértsük e jelenséget, nem tartjuk elégségesnek egy adott elméleti modell alkotását, hanem régészeti szemszögből is meg kell vizsgálnunk, a mi szempontunkból a legkorábbi avar kori régészeti emlékekhez³⁷ sorolható erdélyi lehetséges leleteket, lelőhelyeket.

3.2. Az „avarizálódás”³⁸ (?) erdélyi-medencei folyamatáról. Az erdélyi avar hatalmi hálózat központi régiója

A fentebb bemutatott, egymáshoz közelálló szociológiai jelenségcsoport és a régészeti leletanyag összehasonlítása kapcsán, először is a kora avar kori lelőhelyek feltérképezésére kell sort keríteni. Fontosnak tartjuk azt is megvizsgálni, hogy e régészeti forrásoknak milyen minősítést adhatunk: beszélhetünk régészeti szempontból akkulturált avagy asszimilálódott népességről/népességekről?

Elméletileg, akár az egyirányú, akár a kölcsönös³⁹ akkulturáció, elsősorban a közvetlen és folyamatos kontaktusok révén jöhet létre. Ebben a szimbolikus társadalmi érték-konfliktus a „mi” kép kiterjesztésében egyértelműen a hódító entitást favorizálta, tehát ez az elit az akkulturációs és asszimilációs folyamatok generátora, főképpen, ha az alávetett entitás elitje (vagy legalább annak egy része) odaveszett.

Maga a folyamat időben jelentős mértékben szélesedhetett ki a hódítók hagyomány-szimbólum-rendszerének elterjedésében, illetve a meghódított népesség identitását megtartó hagyományainak elcsökevényesedésében. Elméleti síkon a következő, 4. képen próbáltuk ábrázolni.

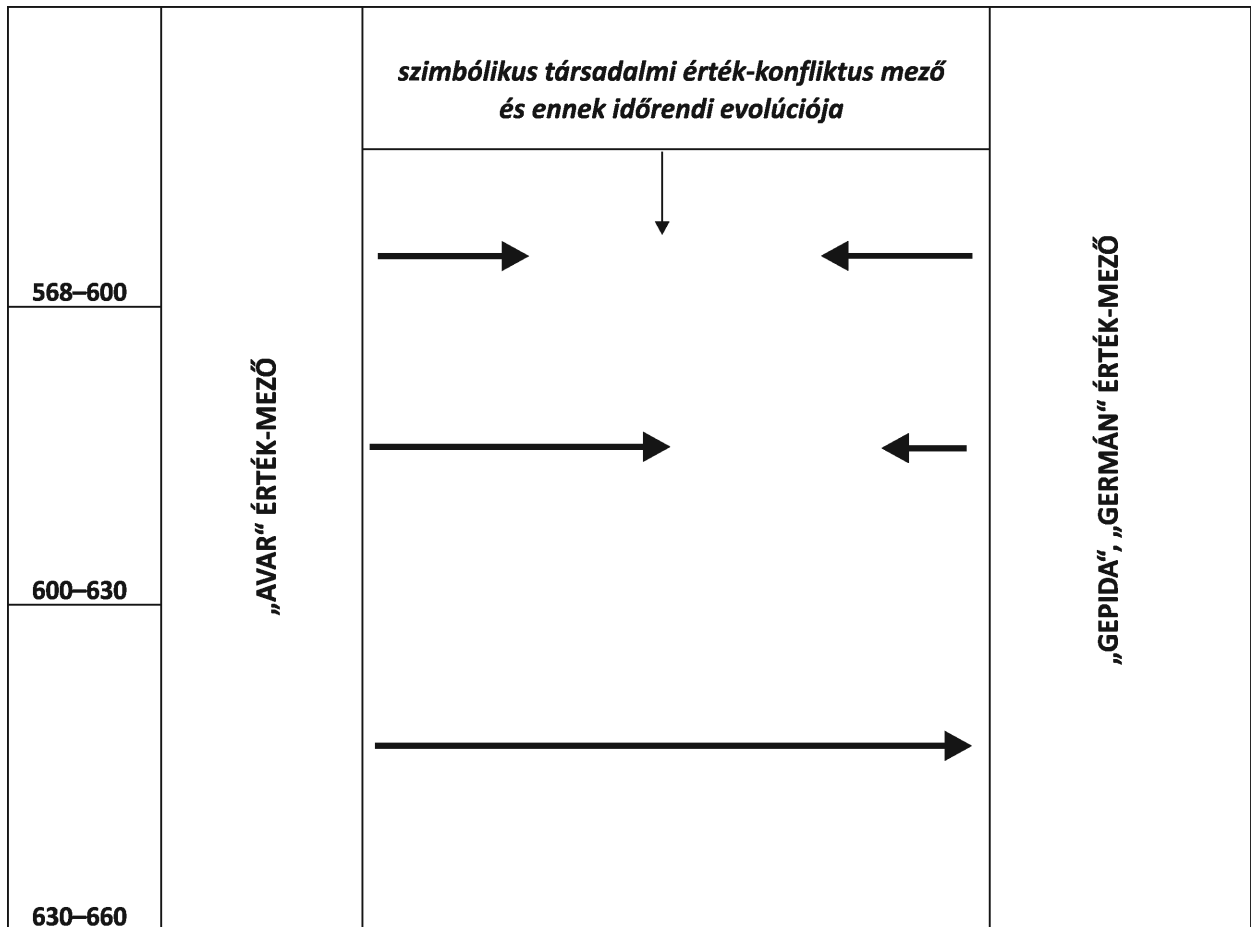
Az avar elit hatalmi hálózatrendszer az akkulturációs és integrációs folyamatok letéteményese volt. A szimbolikus társadalmi érték-konfliktus síkban a „mi” képet hódító entitás a katona–politikai hálózatai révén terjesztette ki szakaszosítottan, azonban mindez a társadalmi mezőben a „vertikális” csoport-identitással magyarázható.

Maga a folyamat azonban mikrorégióról mikrorégióra más-más képet mutathat, a kulturális elhatárolódás vagy pedig kulturális közeledés vagy közelítés, akkulturáció, illetve identitásbeli asszimiláció lehetősége esetről esetre változhatott, vagyis az „avarizálódás” tér- és helyzetfüggő volt. Ez a folyamat időben a meghódított népesség strukturálisan integrálódott elitjét érinthette elsősorban, kiterjedésében jelentős szerepet játszhatott az ún. „big-man” modell, vagyis a társadalmi pozíciót kiharcoló vezetőknek érdekeltége. Meglátásunk szerint ezek elsősorban a hódító elitek szokásait utánozhatták, mint a hatalmi megjelenítés forrása. Összességében e kultúrjelenség kapcsán azt szögezhetjük le, hogy e komplex társadalomlélektani jelenségnek a kaganátus hatalmi elitje (ebben az esetben temetkezési kultúra) a generátora, az elterjesztői–átvevői generátor-kommunikátorai pedig az avar hatalmi hálózati rendszer centrális és

³⁷ A legkorábbi Kárpát-medencei avar temetkezéseknek tartott különböző listák egységesítése: BÁLINT 1995, 310. A legkorábbi Kárpát-medencei „avar” temetkezések gyaníthatóan a –¹⁴C elemzések tükrében – Nagylak 1M lelőhelyéről származnak (GÁLL–MÁRGINEAN 2020, 373–407).

³⁸ A fogalmat nem a modern állam bürokratikus asszimilációs politikája szellemében és értelmében használjuk. A modern állammal kapcsolatban ld. pl. BIHARI 2013.

³⁹ Például az avar temetőkből feltűnő ötvös sírok éppen egy fordított jelenség elterjedéséről tanúskodnak, abban az esetben, ha ez a szokás nem keleti eredetű. Erről ld. BÁLINT 2012, 312.

4. kép. Az „avarizálódás” időrendi síkja
Fig. 4. The evolution of “avarisation” in time

perifériális működtetői voltak. E szokások elterjesztésében részt vettek úgy a 6. századi hódítók leszármazottai, mint a strukturális integráció eredményeképpen az új, politikai ethnos szempontjából, „avar” főnökök.

Ez távolról sem jelentette azonban az „avar” szokások teljes lemásolását, hanem valójában az „avar” szokások utánzásával részlegesen egy új szokásrendszer kialakulását eredményezte. Ez jelentős mértékben a régi szokásrendszerben gyökerezett. Elméleti síkon ezt a következő, 5. képen próbáltuk ábrázolni.

E modellszintű sugaras jellegű, szociológiai szempontból elsősorban egyirányú jelenség⁴⁰ földrajzi térben való modellezése alapján kétféle

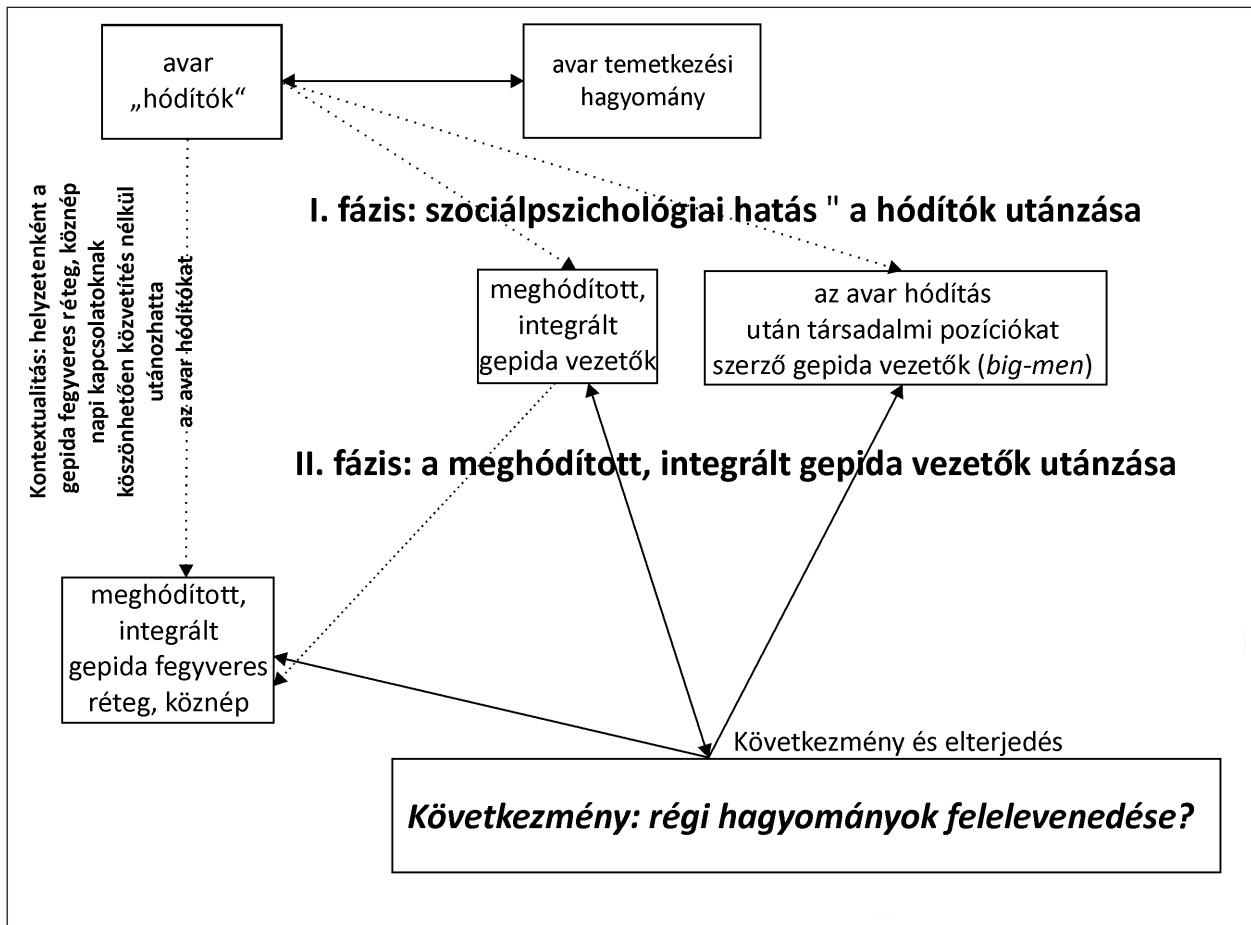
észrevételt tehetünk, amelyet az alábbi sorokban próbálunk bizonyítani:

a. Az avar hatalmi elite jellemző szokások (a hatalom vizuális kommunikációjában gyökerező divatjelenség jeleként) a központi területektől a periférikus területek felé csökkenő, aszimmetrikus-területi tendenciát mutatnak, tehát e társadalomlélektani folyamat ereje, a generátor magcentrumtól kezdődően a periféria felé pedig fokozatosan csökken;

b. E szokásokat a periférikus területeken az új urakat utánzó új elit részben újraértelmezi, amely egy új szokásrendszer kialakulását is okozza.

Következtetésképpen az avar struktúra kiépülése/kiépítése valójában a Kárpát-medencei hatalmi hálózatok összességének összefonását jelenti, egy

⁴⁰ Az avar temetőkből feltűnő ötvössírok egy fordított jelenségről tanúskodhatnak, abban az esetben, ha ez a szokás nem keleti eredetű: BÁLINT 2012, 312. Azonban ellentétben Bálint felvetésével, az úgynevezett gepida korszakból mindaddig ötvössírokat nem ismerünk. Ötvössírok elemzése kapcsán ld. RÁCZ 2014; TANÁSE 2010.

5. kép. Az „avarizáció” folyamata és ennek szociálpszichológiai tényezői
 Fig. 5. The evolution of „avarisation” in time and its social-psychological factors

olyan többrétegű rendszert, amelyet működtetett a központi, kagáni hatalom. E komplex jelenséget a következő, 6. képen próbáltuk szemléltetni.

3.2.1. Az erdélyi magcentrum régiója

E szociológiai és társadalomlélektani jelenségeket (is) jelző régészeti leletek földrajzi elterjedésének magcentruma a Közép-Maros vidéke lehetett. E régió azonban nemcsak a hódító „avarok”⁴¹ régiója, hanem az a terület, amelyen jelentős, más jellegű (eredetű) 6–7. századi közösségek egyéneinek temetkezése is ismert, következtetésképpen a közvetlen és folyamatos kontaktusok révén e szimbolikus érték-konfliktus vagy egymás melletti evolúció-

ja (?) követhető e két régészetileg kimutatható eltérő entitás esetében.

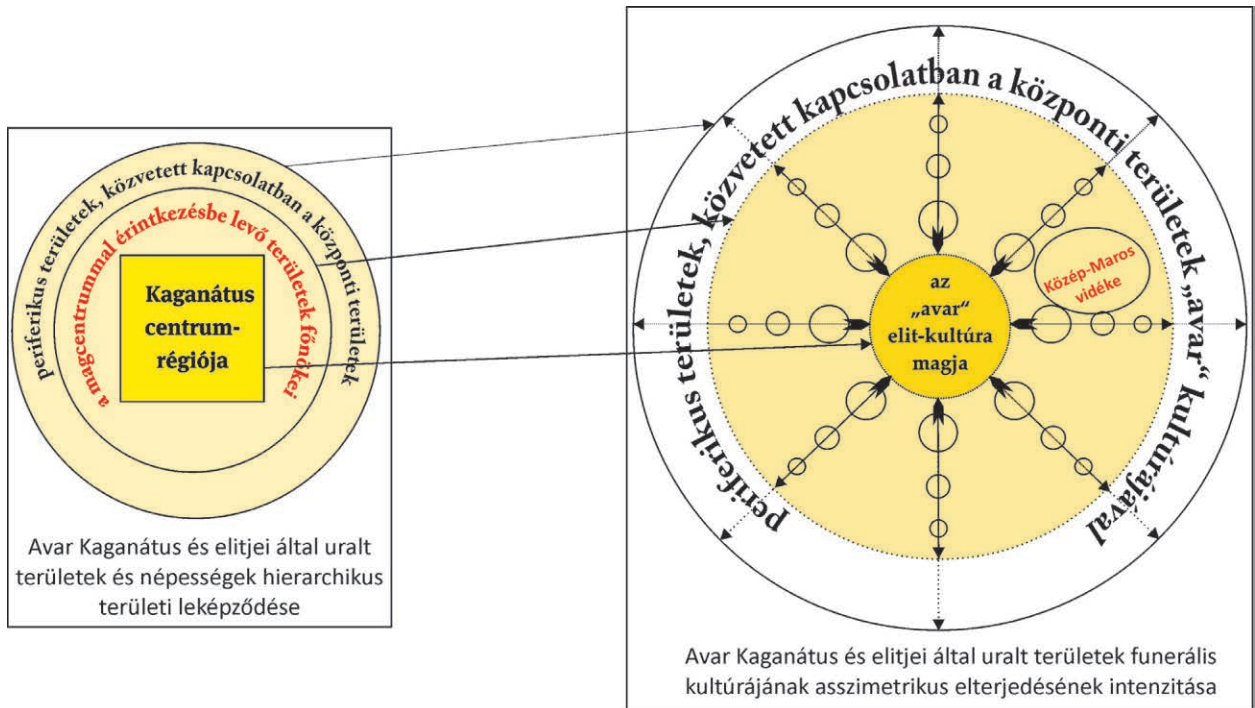
A Közép-Maros vidékének tágabb régiójából, illetve a közép Kis-Küküllő dombvidékéről, a kora avar Kárpát-medencei „avar” csoportidentitás egyik szimbóluma, a máglyalelet, két lelőhelyről, Diódról és Dicsőszentmártonból ismert.

Az avar csoportidentitás másik kifejezője, a kora avar kori részleges lovastemetkezés, Veresmart-2008 sírjában fordul elő. A sírt klasszikus kora avar leletanyaga fényében egyértelműen az erdélyi kora avar kor eddigi vezérleteként értelmezhetjük (részleges lovastemetkezéssel)⁴² (14–15. kép).

A külön sírgödörbe temetett ló (Kiss VII. típus), amely az avar kori Kárpát-medencében a lovas-

⁴¹ A fogalmat nem etnikus, hanem strukturális és katonai-politikai értelemben használjuk, vagyis a „politikai-ethnosz” megjelöléseként (POHL 2018, 17–20, 44–47).

⁴² KISS 1962, 156–158. Az avar csoportidentitás fogalma kapcsán ld. az előbbi, 41. jegyzetet.

6. kép. Az „avarizáció” lehetséges asszimétrikus-territoriális rádiuszi jellegének vázlata

Fig. 6. Radius-character of the the asymmetrical-territorial process of „avarisation”

temetkezések egyik leggyakoribb változatának tekinthető,⁴³ Marosgombás-Református temetőből ismert.⁴⁴ Roska leírása szerint, innen egy olyan sír is előkerült, amelyben az ember ellentétes pozícióban fekszik a lócsontvázzal szemben.⁴⁵

Mivel nem szakember tárta fel, kérdéses marad a Nagyenyed-Szőlészeti iskola területén előkerült sírokban regisztrált lovastemetkezések típusa (mindössze annyit tudunk, hogy lócsontokat tartalmaztak) (14. kép).⁴⁶ A kora avar kori, talán sírből származó a gyulafehérvári szórvány tárgyak,⁴⁷ illetve a tordai fülbevalók⁴⁸ elemzésünk jellegét tekintve használhatatlanok.

Keveset tudni az aranyoslónai, legalább három vagy négy gepida–avar kori temetőről, a bizonytalan jellegű és típusú lovas temetkezésekről, lószerszámokról szóló információkon kívül.⁴⁹

A marosnagylaki temető esetében az „avar” temetkezési hagyományok későbbben keltezhetőek. Következésképpen egyet tudunk érteni Dobos Alpár megfigyelésével, vagyis e temető esetében az „avar” temetkezési hagyományok az úgynevezett közép- és késő avar korra keltezhetőek.⁵⁰ Ahogyan látjuk, e kora avar korra keltezhető temetkezések esetében, Marosnagylakot leszámítva, a lószerszámokról szóló információkon kívül.

⁴³ KISS 1962, 154–156.

⁴⁴ ROSKA 1936, 154.

⁴⁵ ROSKA 1936, 154.

⁴⁶ HOREDÉTI 1958a, 91.

⁴⁷ BÓNA 1988, 8. ábra.

⁴⁸ GARAM 1993, 69, Nr. 43, Taf. 33. 1–2.

⁴⁹ Nagy Szabolcs csíkszeredai előadásán 5 lovas temetkezéstről tett említést. XI. Erdélyi Magyar Régészeti Konferencia, Csíkszereda, 2013. november 8–10.

⁵⁰ “The only exception is represented by the cemetery at Noşlac, where the graves showing ‘Avar’ traditions were situated on the north-western periphery of the cemetery. This situation can be explained mainly by chronological differences taking into account that the graves lying in the north-western edge are dated in a later period than the rest of the cemetery, namely to the Middle and Late Avar Age” (DOBOS 2019, 120). Mindez kb. azt jelenti, hogy Marosnagylakon a 7. század második felében jelennek meg e temetkezések. E szempontból arrafelé hajlok, hogy talán ebben az esetben két temetőről beszélhetünk.

szám előfordulás a temetkezésekben mondhatni törvényszerűség. Mindez szöges ellentétben áll Marosnagylak temetőjében ismert lósírok elsődleges jellegzetességével: a lószerszámok hiányával.

Elmondható tehát, hogyha nehezen is, de körvonalazható a Maros Erdély középső szakaszán a kora avar hódító réteg klasszikus régészeti leletanyaga, avagy az „avar” temetkezési hagyomány.⁵¹ Ezek, akármilyen gyenge nívón is lettek kutatva, arra hívják fel a figyelmet, hogy az Erdélyi-medence e központi régióját többféle hagyományú „avar” népesség foglalhatta el.⁵² Ez azt jelentheti, hogy az Erdélyi-medence meghódítását és betelepítését a kagáni hatalom különféle eredetű népesítéssel valósította meg, de az is igaz, hogy már a Kárpát-medencébe betelepülő hódító népesség is heterogén hagyományú lehetett. Hogy ez valójában mit is jelent, és pedig mit is tudhatunk meg a hódító népesség biológiai eredetéről, társadalmi szervezettségéről, talán a jövőbeli interdiszciplináris (antropológia, stroncium és DNS elemzés) kutatások témája lehet.⁵³

E régióban azonban nemcsak az avarságra utaló egyértelmű régészeti jelek (elsősorban temetkezés szokások) körvonalazódnak, hanem más hagyományú közösségeké, egyéneké is – ugyan azokban a temetőkben. E régészeti jelek többféle jellegű szociológiai jelenségre utalhatnak, érdemesnek tartjuk ezeket bemutatni:

1. Veresmart 1914-ben feltárt 5, 13. és 14. sírjában regisztrált kétélű kardos fegyveres temetkezések (bármilyen lovastemetkezési forma nélkül!) alapján hasonlóképpen gepida vagy „meroving” hagyományú⁵⁴ temetkezési szokásokra asszociálhatunk. E temető több fegyveres sírja alapján mindenféleképpen gondolhatunk e közösség ún. strukturális integrációjára (16. kép). Az illető régészeti jelenséget, amelyeket a kora avar korra keltezhetünk, egyértelműen a gepida vagy germán népesség integráció bizonyítékaként értelmezhetjük.

2. Az előbb emlegetett kora avar kori Marosgom-bás-Református temető 3. sír temetkezési szokásai, de leletanyaga is az avar nőktől eltérő kulturális eredetű egyénre utal. E sír, de más temetkezések esetében is (pl. az 5. sír sarlós temetkezése) nem zárható ki az ún. maritális asszimiláció(k) lehetősége (a fogalom magyarázatát ld. előbb). Mindezt kapcsolatba hozhatjuk úgynevezett „gepida” hagyománnyal, azonban a vödör jelenléte, hasonlóképpen nem számítható az ún. gepida szokások jellegzetességeként!

3. A Marosnagylak temetőjében regisztrált és a kora avar korra keltezhető temetőrész e közösség avar kori strukturális integrációjával magyarázható (lándzsás, kétélű kardos, veretes öves temetkezések, illetve lemezes veretekkel és szíjvéggel felszerelt övfűgős, poncolt díszű hajtús, valamint pecsételt és betűzdelt díszítésű kerámias női temetkezések).⁵⁵ Előbb ahogyan említettük, az „avar hagyományú” sírok későbbi keltezésűek és nem is biztos, hogy ugyanahhoz a temetőhöz tartoznak.⁵⁶

3.2.2. A központi régió közvetlen perifériája

Elméleti konstrukciónk második körébe azon mikro-regiók népességeit soroltuk, amelyek egyrészt közvetlen (aszimmetrikus függőség, kulturális hatás) kapcsolatban kerülhettek a magcentrum területein élő hódító közösségekkel, másrészt ezen a területen is lokalizálhatóak avar eredetű temetkezési hagyományok. A temetkezési szokások és a leletanyag alapján egyrészt azt szűrhetjük le, hogy e területeken is megjelenik az avar makrocsoportidentitást jelző máglyalelet (Dicsőszentmárton). E területen azonban az avar hódítókra utaló egyértelmű régészeti jelek mennyiségi csökkenő tendenciát mutatnak, következtetésképpen az akkulturáció és asszimiláció folyamata sem lehetett mély gyökerű, hanem egy felszínes, mondhatni „divatjelenség”, amelynek kialakulását nagyrésztben elősegíthették e népeségek azon hagyományai, amely egyes esetekben hasonlít-

⁵¹ Jómagam a 2014-es dolgozatomban az „avar” és „gepida” hagyomány fogalmakat használtam: GÁLL 2014, Fig. 4.

⁵² Tehát maga az „avar” fogalom mindössze a Dobos Alpár „meroving” vagy az általam „gepida” hagyománnyal való összehasonlításban használható.

⁵³ POHL 2018, 5–11.

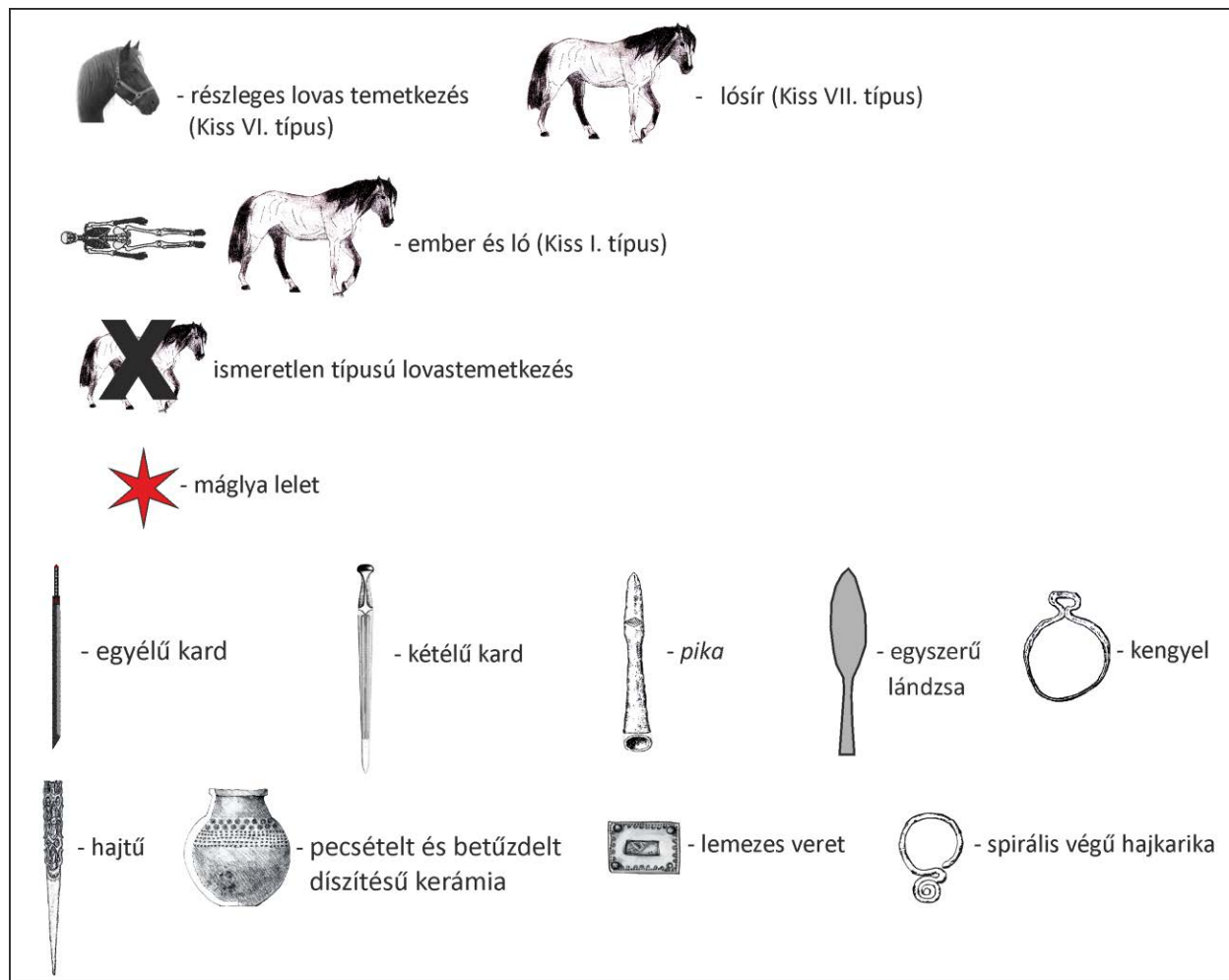
⁵⁴ „The ‘Merovingian’ tradition occurs most intensively in the cemeteries situated in the Middle-Mureş Valley (mainly at Noşlac and Unirea-Veresmart) / H: Marosveresmart, G: Rothberg...” (DOBOS 2019, 129).

⁵⁵ Pl. DOBOS 2019, Fig. 6–7.

⁵⁶ DOBOS 2019, 120.

Lelőhely/Sírok	„Avar funerális hagyomány” (máglyaélet, lósír kengyellel, lándzsával), avar fegyverzet (egyélű kard, tegez, háromélű nyilcsúcsok)	„Gepida” vagy „Meroving” „funerális hagyomány”, gepida fegyverzet (kétélű kard, lándzsa) Gepida női viselet?
Diód		
Marosgombás ló sír		
Marosgombás 3. sír		
Marosgombás 5. sír		
Marosgombás 9. sír	Kiss I. típus Ny-K 	
Veresmart 5. sír		
Veresmart 13. sír		
Veresmart 14. sír		
Marosveresmart 8. sír		
Veresmart sír (2008)	 Kiss VI. típus	
Nagyenyed-Szőlészeti iskola 1. sír		
Nagyenyed-Szőlészeti iskola 2. sír		
Marosnagylak (kard mellékletű sírok: pl. 17., 21. sírok)		
Marosnagylak 6., 89. sír		
Marosnagylak 18. sír		

7. kép. Temetkezési szokások, illetve egyes temetkezések karakterisztikus leletanyagának rendszerezése a Közép-Maros területén
 Fig. 7. The funeral appearance of group identities that can be registered in the Transylvanian Basin
 in the 2nd half of the 6th century and the first half of the 7th century

hettek az avarokéra, mint például a lovas temetkezések. Ezt azért is tartjuk fontosnak leszögezni, mivel főleg a román régészetben majdnem általános eljárás, hogy az avar jelenlétet azonosnak tekintik a ló/lovas temetkezés megjelenésével, máskor viszont azt az akkulturáció lehetőségeként értelmezik.⁵⁷ Szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy e korszakból lovas temetkezéseket ismerünk Nyugat-Európából, Nagy-Britanniából, az Appennin-félszigetről, Skan-

dináviából, Közép-Európából (például a langobard szállásterülethez tartozó Freundorf, Oroszvár / Rusovce, Šakviče, Žurán lelőhelyein), Kelet-Európából és a balti területekről (Sudovia, Pomeránia és Mazovia területeiről).⁵⁸ A germán hitvilágban a főisten Odin / Wotan szent állata és társa nyolclábú lova, Szleipnir.⁵⁹ Az északi, skandináv vidékek ló-kultuszára adataink már Kr. e. 1300-ból, illetve az 1500–1100 közötti időszakból vannak,⁶⁰ és töret-

⁵⁷ HOREDŤ 1958; HOREDŤ 1958a; HOREDŤ 1968; HOREDŤ 1977; HOREDŤ 1986; HARHOIU 2010, 149–159; STANCIU 2002, 203–236; STANCIU 2008, 415–448. Hasonlóképpen: KOVÁCS 1913, 387–388.

⁵⁸ ANDRÉN 1993, 33–56; BELINSKIJ–HÄRKE 2018; FERN 2005, 43–71; GENITO 2000, 229–248; MÜLLER-WILLE 1970–1971, 119–248; OEXLE 1984, 122–172; SCHACH-DÖRGES 2008, 701–727; TEJRAL 2009, 123–162; WYCZÓLKOWSKI–MAKOWIECKI 2009, 295–304.

⁵⁹ SZIMBÓLUMTÁR 2001, 322.

⁶⁰ ØSTMO 1997, 305; GOLDHAHN 1999, 150.

len egészen az említett 6–7. századig.⁶¹ Hasonlóan Pomeránia, Sudovia, Mazovia, a nyugat-balti térség területein is ismert volt már a lókultusz a római kor előtt,⁶² erre számos római forrás is utal (pl. a gazdájával máglyára kerülő ló),⁶³ azonban jóval több adat áll a rendelkezésünkre a római, illetve a későbbi népvándorlás korból is.⁶⁴

A fentebb említett adatok ismeretében a lókultusz egyáltalán nem lehetett ismeretlen a 4–5. századi erdélyi germánság esetében sem, az ún. Wielbark kultúrával való kapcsolatok alapján.⁶⁵

A magcentrummal aszimmetrikus függőségben álló területen, a dícsőszentmártoni máglyaleleten kívül e csoportban sorolhatjuk a Baráthely, Mezőbánd, Marosvásárhely, Mezőceked lelőhelyeit.

I. Baráthely-3. temető

E lelőhelyek közül a legkomplexebb, illetve a legnagyobb méretű a baráthelyi temető, mintegy 294 objektummal. A temetőt feldolgozó Radu Harhoiu a tárgyi kultúrában és a temetkezési szokásokban újonnan megjelenő eltérő elemeket „akkulturizációs” folyamattal magyarázza. Ezzel kapcsolatban néhány megjegyzésünk és kritikai észrevételünk van:

1. A publikációban Radu Harhoiu egy komplexebb értelmezési modellt kínált, azonban a temető bármennyire módszeresen lett feldolgozva, más elemzések hiánya, a csontanyag eltűnése miatt gyakorlatilag csak olyan jellegű következtetéseket engedett meg,⁶⁶ mint több, mint 100 évvel ezelőtt Kovács Istvánnak a mezőbándi temető közlése kapcsán.⁶⁷ Mert például ha antropológiai és paleozoológiai, stroncium vagy éppen DNS elemzésnek vethették volna alá a temetőt, és tegyük fel, kide-

rül, hogy keleti kapcsolatai vannak egyes síroknak, bizonyára Harhoiu sem egyszerűsítette volna le a temető kapcsán tett észrevételeit „akkulturálódott gepidákra”.

2. A Radu Harhoiu által követett módszer leegyszerűsíti a legfontosabb kérdést, és pedig azt, hogy melyek azok a kommunikációs csatornák és érintkezési területek, ezeknek jellege, amelyek révén a gepidák, például a temetkezési szokások és az anyagi kultúrájuk szempontjából „avarizálódtak”? Kik voltak/lehettek az avar temetkezési hagyományok közvetítői, illetve hogyan „avarizálódhattak” az *autochton* gepidák? A baráthelyi temetőben regisztrált egyes temetkezési hagyományok nagyon közel, pontosabban azonosak az avarokéval (még mellékletanyagukban is!), tehát a Harhoiu által feltételezett „akkulturáció” egy eléggé merev, leegyszerűsített válasz egy jóval bonyolultabb, komplexebb szociológiai és szociálpszichológiai folyamatra.

3. A kétélű kardok és a teljes lósírok feltérképezése alapján elmondható, hogy a két temetkezési szokás soha nem kerül elő ugyanabból a sírcsoportból, vagyis a két temetkezési hagyományt gyakorló kisközösségek párhuzamos temetkezése képzelhető el. Ugyanakkor e két rítus megtalálható úgy a temető nyugati, mind a keleti részén is, viszont nem azonos sírcsoportokban, tehát inkább két eltérő kulturális tradíciójú, értékrendű és más túlvilágképpel rendelkező közösségre következtethetünk általuk.

4. A Csiky Gergely által a P. I. típusba⁶⁸ sorolt, jellegzetesen döfő lándzsatípus a 175, 201, 218, 278 és a 283. sírból ismert. Gyakran lósírban vagy lovas sírok esetében a ló mellett és a lószerszámzathoz tartozó leletekkel (kengyelpár, zabla, lószerszámveretek) együtt kerül elő. Ez a temetkezési hagyomány a baráthelyi temetőben a 175. (hevedercsat,

⁶¹ Ilyen pl. Skandinávia, Pomeránia, Sudovia, Mazovia. HAGBERG 1967, 55; ELLIS DAVIDSON 1982; SHENK 2002, 11–18.

⁶² SZYMAŃSKI 2005, 126; GRĘZAK 2007, 359.

⁶³ SHENK 2002, 18.

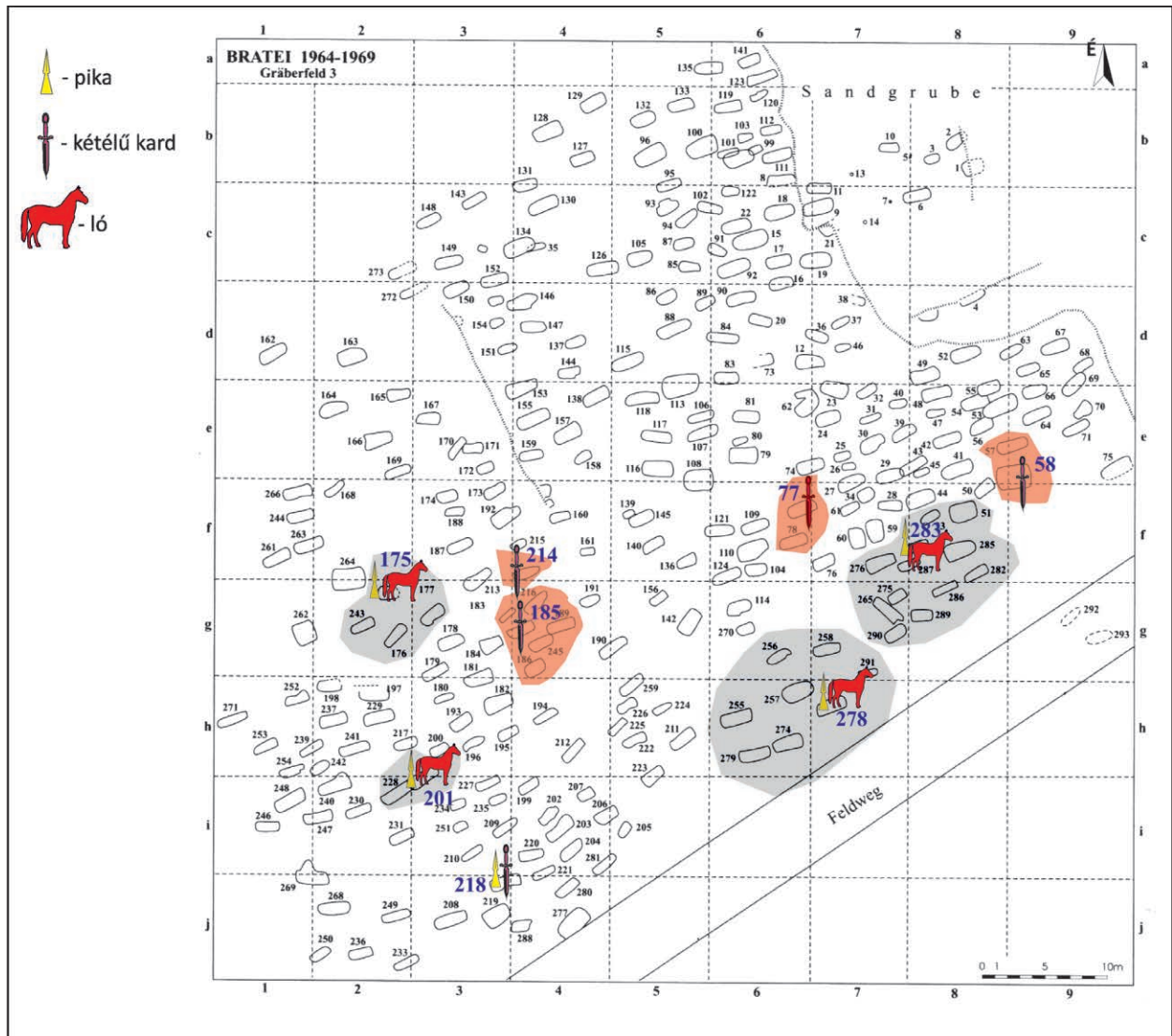
⁶⁴ Római korra keltezhető lósírokat Mazúriából (Kelet-Poroszország) 14 lelőhelyről, az úgynevezett Bogaczewo kultúra területéről ismerünk: KARCZEWSKA–KARCZEWSKI–GRĘZAK 2009, 56–90; NOWAKOWSKI 2009, 115–130; WYCZÓLKOWSKI–MAKOWIECKI 2009, 295; JASKANIS 1966, 29–65. A Przeworsk kultúra területéről előkerült loáldozatokat illetően lásd KONTNY 2009, 92–93; a Wielbark kultúra területéről: KACZANOWSKI–KOZŁOWSKI 1998, 280, 282–283. A nyugat-balti térségben a 3. századtól kezdődően ismerünk lovas sírokat: ZINOVIEV 2009, 50–55.

⁶⁵ Wielbark-kultúra kapcsán: CIEŚLIŃSKI 2016, 217–255. A gepida ethnosszal kapcsolatban ld. még BÓNA 1976, 14–19, 66–73; POHL 1980, 239–305.

⁶⁶ HARHOIU 2010, 149–159.

⁶⁷ KOVÁCS 1913, 265–429.

⁶⁸ CSIKY 2015, 70–104.

8. kép. Baráthely: lósírok lándzsás melléklettel, illetve kardos mellékletű sírok temetőn belüli elterjedése (újrarajzolva ld. BÁRZU 2010, 2. elterjedési térkép nyomán)

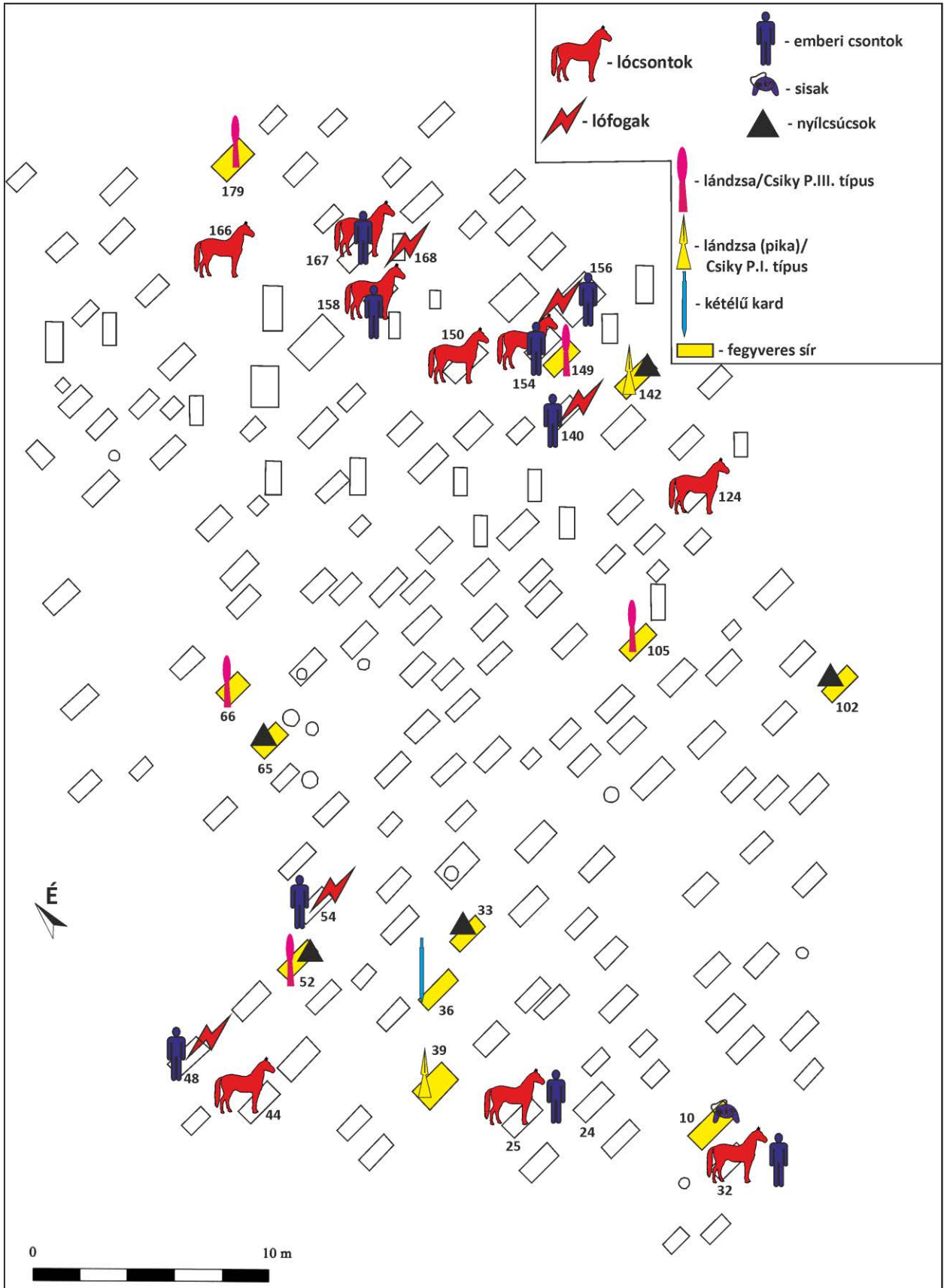
Fig. 8. Bratei: horse graves with pikes and graves with swords (redrawing after BĂRZU 2010, Map 2)

lószerző, szíjelosztó, lándzsa), 201. (pika), 278. (lószerző, szíjelosztó, zabla, hevedercsat, kenyel, lándzsa) és a 283. (zabla, lándzsa) sírokban regisztrált. Ezek közül ki szeretnénk emelni elsősorban a 278. sír esetében tapasztalt temetkezési szokást, amely mindenben megegyezik az avar szokásokkal (17. kép). Ez a hagyomány nemcsak azért ellentétes a kétélű kard mellékletes sírokkal, mert ezen utóbbiakban nincsen ló, hanem azért, mert arra is utal/utalhat, élhetett még egy másik csoport temetkezési hagyománya is (amely talán egy csoport

identitás régészeti leképződése is), amelyből, ahogyan látjuk az elterjedési térképen, törvényszerűen kimaradt a ló vagy annak részei (58, 77, 185, 214. és 218. sír) (18. kép).

Meglátásunk szerint a baráthelyi temetőt legalább két eltérő hagyományú népesség használhatta, de Ioan Stanciu szerint szláv temetkezési hagyományú népesség is kimutatható.⁶⁹ E két népesség szokásainak gyökerei eltérőek, egyik egyértelműen az avar temetkezési hagyományok irányába mutat, a másik pedig a germán világ temetkezési praktikái

⁶⁹ STANCIU 2015,121.

9. kép. Mezőbánd: értelmezett temetőtérkép (újrarajzolva Kovács 1913, 2. kép; Dobos 2010–2011, 3. tábla nyomán)
 Fig. 9. Bandu de Câmpie: the plan of the cemetery (redrawing after Kovács 1913, Fig. 2; Dobos 2010–2011, Pl. 3)

10. kép. Kora avar kori kengyelek, lándzsahegyek, egyélű kardok az Erdélyi-medencében. 1: Marosveresmart; 2: Marosgombás; 3: Dicsőszentmárton; 4: Diód; 5: Nagyenyed; 6: Baráthely
 Fig. 10. The spread of the early avar stirrups, spearheads and one-edged sword in the Transylvanian Basin (6th–7th centuries).
 1: Unirea–Vereşmort; 2: Gâmbaş; 3: Târnăveni; 4: Ştremţ; 5: Aiud; 6: Bratei

felé. Mivel e két csoport párhuzamosan használta a temetőt, éppen ezért relatívabban beszélhetünk az emlegetett „akkulturációról”, hanem más Kárpát-medencei temetők fényében is, inkább a germán közösségek közösségi, katona-politikai strukturális integrációjának régészeti jeleként értelmezhető.

II. Mezőbánd

Hasonlóan a baráthelyi temetőhöz, a mezőbándi nekropoliszban nem fordul elő lócsont a kardos/sisak melléklettel ellátott sírokban. Azonban a ba-

ráthelyi temetővel ellentétben, a fegyvert tartalmazó sírokat (10. sír: sisak, ötvös szerszámkészlete, 36. sír: kétélű kardra utaló markolatgomb, 39. sír: pika, 52. sír: levél alakú lándzsa, nyílcsúcsok) a temető délnyugati részén, egy csoportban regisztrálták a lovas sírokkal/lórészeket tartalmazó sírokkal (9. kép).⁷⁰ A temető északkeleti részéről, a lovas sírokkal egy csoportban (150, 154, 156, 166–168. sírok), a 142. (pika, nyílcsúcsok), 149. (levél alakú lándzsa) és 179. (levél alakú lándzsa) sírokból ismert fegyver, azonban ezekben sem volt lovas

⁷⁰ 24–25, 32, 48. és 54. sír. Dobos Alpár elemzése alapján azonban teljes biztonsággal nem beszélhetünk részleges lovastemetkezésekről: Dobos 2010–2011, 379–380, 384.

temetkezésre utaló jel. A 65. (nyílcsúcs), 66. (levél alakú lándzsa), 102. (nyílcsúcsok) és 105. (levél alakú lándzsa) sírok azonban a temető egy olyan részén vannak, ahol nem regisztrált Kovács István lovas temetkezésre utaló jelet, tehát ha a lóra utaló nyomokat későbbre keltezzük, azt mutathatja, hogy a fegyverrel való temetkezés divata előbbi volt, mint a lovas temetkezés gyakorlata.

Három régészeti jelenség, amely ismeretlen Mezőbánd temetőjében (ezzel ellentétben ismert Baráthelyen):

1. A temetőterkép alapján, a pika (döfőlándzsa), később jelenik meg, viszont soha nem lovas temetkezésben/lósírban!

2. Egyetlen lovassír sem tartalmaz lószerszámot!

Mindez arra utalhat, hogy ezt a jellegzetes avar szokást a mezőbándi közösség nem gyakorolta, amely alapján feltehetjük azt a kérdést, hogy e közösség eredete, kulturális hagyományai, értékrendje talán mégis lényegesen különbözött a baráthelyitől?

Sajnos a többi temető kutatási stádiuma nincs ilyen szinten. A Mezőbándtól nyugatra, 24 km-re, hasonlóan a Mezőség régiójában található Mezőceked, illetve Marosvásárhely temetőiből már csak hírmondóként maradt néhány sír, amelyből semmilyen konkrétumot nem lehet levonni. Akár avar temetőt vagy csak avar divatot jelezhet Baráthelytől kelet felé, a Nagy-Küküllő partján, alig 12 km távolságra fekvő Erzsébetváros területéről előkerült préselt avar szíjvég.

3.2.3. A „periferikus Erdélyi-medence” periferiái⁷¹

Az elméleti konstrukciónk harmadik területi csoportjába azon mikrorégiók népességei tartoznak, amelyeket a földrajzi távolság miatt is főképpen közvetett módon, szekundáris csatornán érhetett bármilyen hatás, elsősorban az anyagi kultúra szintjén. A területről előkerült leletek esetenként mind-

össze távoli „avar hatást”, divatot tükrözhetnek, mint például a korondi szórványlelet. Már Gabriel Tarde is észrevette, hogy a divat mindig a társadalom centrumából halad ennek periferiái (szociális és földrajzi szempontból egyaránt) felé.⁷² Több ilyen temetőt csak a medence északi részéből ismerünk. E lelőhelyeken már elvélve találkozunk avarságra utaló legkisebb régészeti jellel is, tehát eléggé egyértelműen, e népességeknek közvetlen kapcsolata a többi régiót dominanciája alatt tartó lovasnéppel nem vagy alig lehetett. Ugyanakkor Dobos Alpár szerint e csoport esetében a „meroving temetkezési hagyományok” sem erősek.⁷³

Annak ellenére, hogy a napjainkig divatos a sírokban levő ló részeit azonnal „avar” hatásként magyarázni, e régiók temetőiben előkerülő ló részeket tartalmazó sírokból teljesen hiányoznak a lószerszámok, de fegyver (döfőlándzsa, egyéltű kard) sem ismert egyetlen lósírból vagy lovas temetkezésből sem. A nemrég közölt szász-újósi temető 15. sírjából egy teljes állattemetkezést ismerünk, azonban sajnos, nem lehetett megállapítani, hogy ló vagy éppen más állat csontjait tárták fel, minden más melléklet nélkül.⁷⁴ Kisebb-nagyobb állatcsonttöredék e temető még öt sírjából ismert, de a temető területén találtak még két, állatcsontokat tartalmazó gödröt is.⁷⁵ A besztercei 32. gyermeksírból hasonlóan egy ló állkapcsot találtak, illetve lócsontokat a mezőerkedi temetőben.⁷⁶ E temetők másik jellegzetessége a lovaság által használt pikák hiánya, illetve csak germán jellegű lándzsákat (Szász-Újós 14. sír), kétélű kardokat (Szász-Újós 19. sír), pajzsdudorral felszerelt nehéz pajzsokat (Szász-Újós 19. sír) (20. kép), nyílcsúcsokat (Szász-Újós 8. és 44. sír) tartalmazó,⁷⁷ fegyveres sírokról vannak információink (Mezőerkeked).⁷⁸ Ezekon kívül, e mikrorégiókból még harcsoakra/fegyveresekre/férfiakra utaló leletanyag sem igazán ismert. A korai avar jellegzetességű avar temetőkkel, kronológiai párhuzamosságukon kívül,

⁷¹ E régiókról bővebben: GÁLL–FÜLÖP–HÖGYES 2020, 385–413.

⁷² TARDE 1902, 13–15.

⁷³ „...in a less extent in the necropolises from the north-eastern part of Transylvania (Galații Bistriței /H: Galacfalva, G: Heresdorff; Fântânele; Archiud / H: Mezőerkeked, G: Arkeken).” (DOBOS 2019, 129).

⁷⁴ DOBOS–OPREANU 2012, 33–34, Fig. 4.

⁷⁵ DOBOS–OPREANU 2012, 32–33, Fig. 4.

⁷⁶ HARHOIU 2010, 240, Fig. 7. 14.

⁷⁷ DOBOS–OPREANU 2012, 45, Fig. 8.

⁷⁸ HARHOIU 2010, 240.

e közösségeknek semmilyen kapcsolatát nem tudjuk kimutatni. Ahogyan említettük, a ló- vagy éppen állatsontok sírokban való feltűnése elsősorban egy adott, mondhatni makroregionális temetkezési divat elterjedésével függhet össze, az avar „kapcsolat”, „hatás” feltételezéséhez ennél jóval több konkrét adatra lenne szükség (pl. az avarságra jellemző fegyverek, lószerszámok), amelyet e különböző mikro-régióból előkerült temetők (Mezőerked, Beszterce, Galac, Segesvár) távolról sem tükröznek.

A szakirodalomban az utóbbi évek kutatásai a fent elemzett, ún. soros temetők (*Reihengräberfelder*) hasonlóságát hangsúlyozták. Meglátásunk szerint e temetők esetében a közeljövőben nemcsak a hasonlóságokat kellene kutatni és ezt kiemelni mint csoport-identitás jelzőt, hanem a közöttük levő (jelentős!!) rituálé különbségeket is.

Következtetésképpen, az avar struktúrákba való integráció, és ehhez köthető különféle társadalmi folyamatok a különféle régiókat különféle intenzitással érthették. Éppen ezért maga az ún. „avarizálódás” folyamata is különféle jellegű lehetett, különféle eredménnyel. A magcentrumban élő közösségek esetében beszélhetünk az „avarizálódás”

legmagasabb, legmélyebb fokáról, pontosabban a strukturális és maritális asszimilálódás révén az identitásbeli és attitűdbeli asszimilációról, míg a perifériák esetében ez sokkal relatívabb lehetett.

A tipikus avar temetkezések, leletek, amelyek az „avarizálódás”, akkulturáció és asszimilációs folyamatjelenség egyértelmű jelei, a periférikus területek fele csökkenő tendenciát mutatnak (amiért nemcsak a kutatási stádium a felelős), vagyis e szociológiai, szociálpszichológiai folyamat ereje a magcentrumtól kezdődően a periféria felé fokozatosan csökken.

Összefoglalva elmondható, hogy a Kárpát-medence központi területeihez viszonyítva, az Erdélyi-medencében nagyon heterogén kulturális temetkezési hagyomány (és divat) koncentrációt ismerünk, kezdődően a máglyaleletektől egészen a lándzsás, germán specifikumú temetkezésekig, illetve a vödrös temetkezési hagyományokig. Következtetésképpen a relatív jelentős mennyiségű sírszám alapján úgy gondoljuk, hogy az „avarizálódás” aszimmetrikus-teritoriális jellegű lehetett, ennek magterülete, centrumrégiója pedig a Közép-Erdély régiója (*II/A. kép*).

POLIFUNKCIONÁLIS ÉS POLIKULTURÁLIS RÉGIÓ A KÖZÉP-MAROS VÖLGYÉBEN?

Ahogyan igazolhatónak tűnik a régészeti kutatások alapján az avar hatalom Erdélyi-medencei hódítása,⁷⁹ feltehető az a kérdés, hogy a térképen is jól látható, izoláltnak tűnő erdélyi avar régészeti konglomerátum utalhat egy, a kagáni hatalomtól közvetlenül függő, interperszonális viszonyban levő regionális politikai–katonai–gazdasági régióra (ld. pl. *II. kép*)?⁸⁰ A Kárpát-medencei régiók elfoglalásakor az avarok – akárcsak más Kárpát-medencei területek esetében – a korábbi központokat, az egykori római településeket, az ősi úthálózat útkereszteződése mentén elhelyezkedő stratégiai fontosságú helyeket szállták meg.⁸¹ Ebből a szempontból az Erdélyi-medencében épített egykori római utak és fontossága egyértelműen befolyásolta a honfoglalás kori katonai foglalatást. Ahogyan a térképünkön

láthatjuk, e lelőhelyek a Maros középső szakaszán koncentrálódnak. A területen feltárt temetők leletanyaga (pl. az ezüstveretes egyélű kard) és rítusai azonban rendkívüli heterogenitásról tanúskodnak (lovas temetkezések avar módra, egyélű kard részleges lovas temetkezésben, kardos mellékletű sírok ló nélkül, lósírok lószerszám nélkül, germán vagy más, avartól eltérő női leletanyagok, stb.), amely inkább, politikai-katonai-gazdasági célból megszervezett közösségekre, illetve hatalmi centrumra enged következtetni. Meglátásunk szerint, olyan vegytiszta gepida kontinuitásról, mint amilyen mellett Radu Harhoiu érvelt, nem lehet beszélni a medence központi részein. Az ún. gepida kontinuitás Harhoiu által vázolt kérdésköre esetében abban tudunk egyetérteni a bukaresti professzorral, hogy

⁷⁹ Ezen a véleményen van Radu Harhoiu is: „Nevertheless, it became increasingly clear that the territory of the former ‘Gepidia’ was a part of the Avar qaganate in the seventh century” (HARHOIU 2011, 235).

⁸⁰ Hasonlóképpen HOREDT 1958a, Fig. 9.

⁸¹ VIDA 2016, 253.

a medence egyes periférikus vidékein a különféle mikroközösségek fennmaradtak, másrészt megőrizték (vagy éppen felvették) olyan kulturális elemeket, amelyek az Alföldtől eltérő arculatot kölcsönöznek temetkezéseiknek. Véleményünk szerint, a központi régióban az avar hatalom újraszervezte a települési területet, amely az avarok mellett más kulturális eredetű népségeket is érintett.

Erről ebben a pillanatban semmit nem tudunk, azonban pl. a Kis-Szamos régióból az 5–6. századi temetőhorizont teljesen eltűnik, ezt később a hamvasztásos temetkezési szokásokat gyakorló népségek temetői követik. Feltehető a kérdés, hogy e mikrorégióból hová tűnhetett e szokásokat gyakorló népesség?

A mikrorégióból ismert sólelőhelyek miatt (*II/B. kép*) sem lenne meglepő egy kora avar hatalmi központ létrejötte. Az eddigi közölt leletanyag analógiáinak nemzetközi szóródása, valamint pl. távolsági kereskedelemről származó marosnagy-laki borostyángyöngyök (121. sír), arra utalhatnak, hogy a nemzetközi kereskedelemben mozgó tárgyak eljuttattak e környékre is, amelyek hatalmi központra, illetve piachelyre utalhatnak.

Nem tudjuk, csak gyaníthatjuk, hogy valószínűleg, az avar hatalom sóigénye motiválhatta az Erdélyi-medence főként középső régiójának korai meghódítását, illetve az ezt fenntartó hatalmi hálózat Erdélyi-medencei megszervezését. A kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy a hódítás után, valójában hogyan is történhetett az áru, ebben az esetben a só, kitermelésétől egészen az értékesítéséig tartó teljes munkafolyamat megszervezése? Milyen jellegű munkáltató és ellenőrző, illetve értékesítési struktúra létezhetett, illetve a hódítás után ez hogyan szerveződött? Átvesszük a (valószínűleg) működő a gepida struktúrát? Ebben az esetben milyen jellegű és mennyi, illetve milyen hosszú munkafolyamattal számolhatunk?⁸²

A fentebb vázolt gazdasági (és katonai) struktúra egyrészt jóval jelentősebb mennyiségű emberi infrastruktúrát igényelt, mint amire a „kis avar temetők”

„lovass vándorok” utalhatnak, ugyanakkor érdekelté kellett tenni, éppen az integráció és a strukturális asszimiláció révén a gepida közösség újraformált elítjeit is. Hogy ez éppen hogyan valósult meg, és pedig kisszámú avar hódító ellenőrizte az előbbi korszak (ha volt ilyesmi!), gepida struktúráit, avagy az új hódítók a már meglévő struktúrák népességét újabb elemekkel hígították fel nyugat felől, hasonlóan kérdéses marad továbbra is. A politikai manipuláció, kontroll és a stabilitás szempontjából inkább a második lehetőség logikusabb, vagyis az új hódítóknak éppen a második lehetőség felelhetett meg. Nem kizárt, hogy a telepítési politika révén éppen ekkor érkezhettek Erdélybe különféle eredetű és szokású közösség. Ahogyan az utóbbi évek ásatásai egyre konkrétan kirajzolták, a lehetséges kis sírszámú avar temetők mellett már a kora avar korban is szükséges számolnunk az Erdélyi-medencében nagyobb közösségekkel (és következtetésképpen ezeknek temetőivel [elsősorban a Maros középső vidékén])!

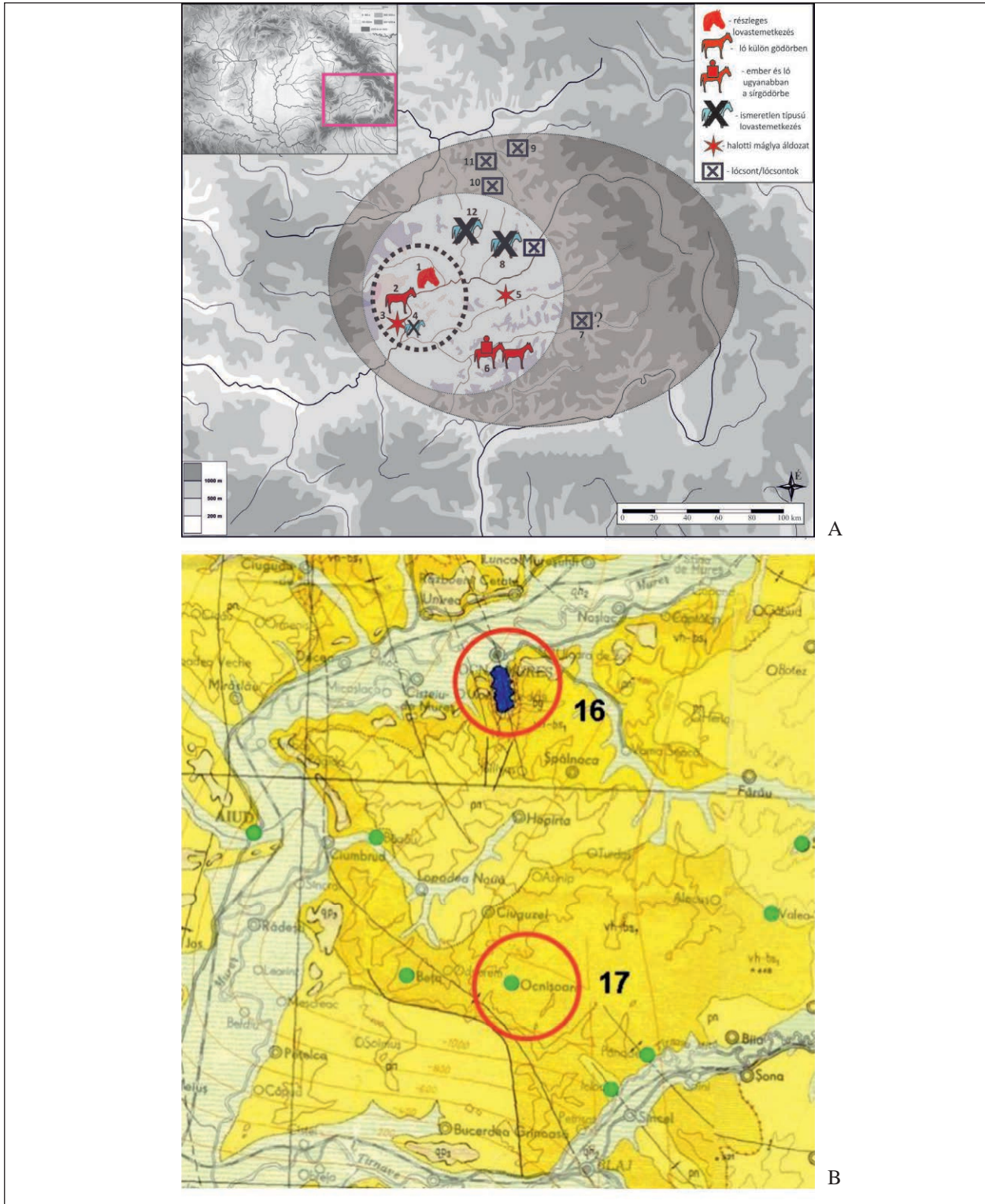
Erdély egyes részeinek meghódítását tehát a nagyállattartó közösségek sóigényeinek kielégítése okozhatta, amely azonban a legkülönfélébb gazdasági-kereskedelmi folyamatokat, kapcsolatokat idézhetett elő (ezzel nem számolt nagyon eddig senki). Arra a kérdésre, hogy ki vagy kik állhattak például a sóbányászat élén, illetve esetlegesen kit/kiket illetett meg a sóval járó haszon, ez konkrét írott források hiányában megválaszolhatatlan marad. Azt azonban nem feledhetjük, hogy a magyar középkor elején például a sóból származó jövedelem a királyt illette!⁸³

Tehát, ahogyan látjuk a *II/A. képen*, mindössze a medence központi részeiben, a Közép-Maros régiójában beszélhetünk klasszikus „kora avar kori” temetkezésekről, tehát nem az Erdélyi-medencéről, hanem az Erdélyi-medence mintegy kb. 20%-a esetében használhatjuk szó szerint az avar jelzőt. Éppen ezért szükségesnek tartjuk felhívni a szakirodalom figyelmét arra a tényre, hogy a használt „szállás-terület” nem egyezik soha és semmilyen esetben a „politikai-katonai befolyási körzet” fogalmával.

⁸² Munkahipotézisként említjük a következő modellt: 1. A sóvágó munkacsoport infrastrukturális megszervezése (különféle módszerekkel) → 2. Só kitermelése munkafolyamatának felügyelete → 3. A kitermelt só valamilyen szállító eszközre (első lépésben szekerek, aztán a folyókon tutaj, bárka) szállítása, amely mennyiségtől függően kisebb vagy nagyobb mennyiségben kevesebb vagy több munkaerőt igényelt → 4. A leszállított só értékesítése, amely kétféle jellegű lehetett, pontosabban ún. belföldi, illetve külföldi.

⁸³ WEISZ 2007, 43–57.

11. kép. A: A lovassírok, lovastemetkezések elterjedése a 6–7. századi Erdélyi-medencében (1: Marosveresmart; 2: Marosgombás-Református temető; 3: Diód; 4: Nagyenyed; 5: Dicsőszentmárton; 6: Baráthely; 7: Segesvár-Weinberg (Dealul Viilor); 8: Mezőbánd; 9: Beszterce; 10: Mezőerked; 11: Szász-Újös; 12: Mezőceked); B: Felvinc és Balázsfalva közötti sóelőfordulások Románia 1:200.000 földtani térképsorozatán

Fig. 11. A: The spread of the horse burials in Transylvanian Basin (6th–7th centuries) (1: Unirea–Vereşmort; 2: Gâmbaş; 3: Ştremţ; 4: Aiud; 5: Târnăveni; 6: Bratei; 7: Sighişoara-Weinberg; 8: Bandu de Câmpie; 9: Bistriţa; 10: Archiud; 11: Fântânele; 12: Valea Largă); B: The occurrence of the salt between Unirea and Blaj illustrated on the geological map of Romania 1:200.000 (pages 18–19)

ÖSSZEGZÉS. PERSPEKTÍVÁK

A Kárpát-medence központi régióját elfoglaló, és a Kárpát-medencében, illetve Kelet-Európában birodalmat alapító avar elit hihetetlen gyorsasággal integrálta (strukturális integráció) steppei birodalmi konstrukcióba a *Barbaricum* különféle népességeit, megteremtve az avar hatalmi hálózatot, amely a *Barbaricum*, a birodalmon kívüli vertikális és horizontális hatalmi hálózatok összességének összefonódását/összefonását jelenthette. Ezt a többrétegű, klán-alapú rendszert hozta létre és működtette a 6. század végétől a kagáni hatalom. A hódítást követő viszonyok bonyolult politikai, csoportszociológiai és szociálpszichológiai jelenségek tárházának az okozói, amelyek csak régészeti eszközökkel való

elemzése relatív és bizonytalan konklúziókat enged meg. Az biztos, hogy a medence közepéről előkerült máglyaleleteket, lovassírokat nehezen lehet az akkulturáció számlájára írni. A különféle elméleti konstrukciók (köztünk a mienk is) akkor lehetnek megalapozottabbak (és nemcsak hipotetikusak), ha a feltárt leletanyag régészeti közlésével párhuzamosan sor kerül ezek antropológiai és archaeozoológiai feldolgozására, illetve komplex vizsgálatára. Alaposabb, hitelesebb észrevételekkel, nagyobb dimenziójú szintéziseket az akkulturációról, strukturális integrációról és asszimilációról csak e feladatok elvégzése után írhatunk!

EXKURZUS

„KÉT KORSZAK – KÉT (TERÜLETI) MODELL”. A KORA AVAR KOR ÉS A HONFOGLALÁS KORI HATALMI STRUKTÚRÁK CENTRÁLIS RÉGIÓINAK TERÜLETISÉGÉRŐL

A kora avar és a magyar honfoglalás kori steppei jellegű uralmi struktúrák Kárpát-medencei térhódítása gyakorlatilag civilizációs konfliktust jelentettek, a meghódított térség népességeinek hatalmi szervezési modelljeivel szemben.⁸⁴ E jelenségek kutatásába kapcsolódott be az utóbbi évszázadban a régészet is, amelynek eredményei idővel szemléletbeli sémát is eredményeztek: a leletek előkerülésének makrotopográfiai jellege alapján a 20. század során a Kárpát-medence 10. századi településrendszerét és uralmi területeit úgy rajzolták meg, ahogyan ezt a feltárt temetőket, illetve sírokat jelezték.

Ezzel a felfogással szemben, a módszertan fejlődésével, már régebben megfigyelték, hogy e két fogalmat szükséges elválasztani egymástól. Az uralmi elitek általában jóval nagyobb területeket hajtottak uralmuk alá, mint azt a kora középkorban településterület szempontjából megszervezni, illetve általuk belakni sikerült.

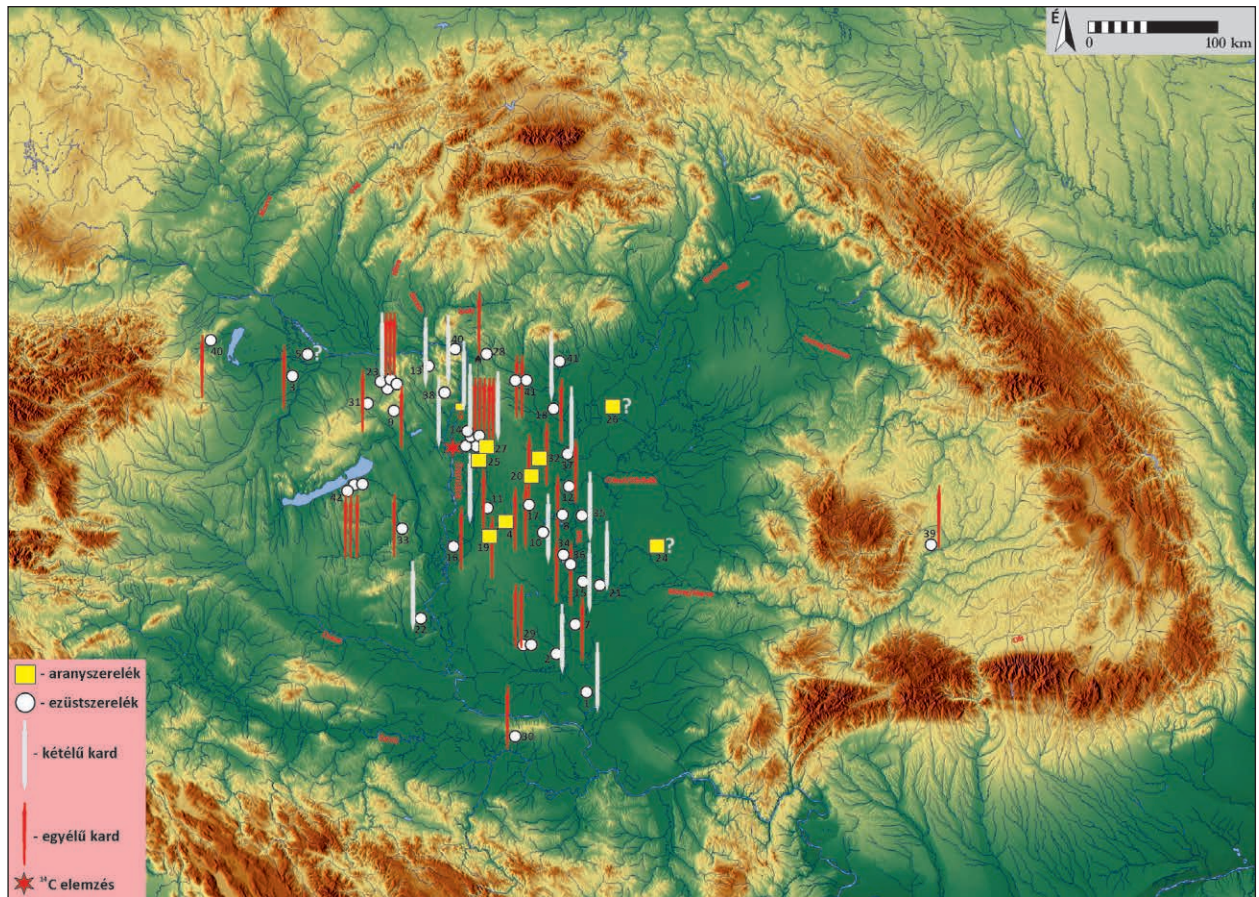
Más írott és régészeti források hiányában (várak, városok, stb.) a hatalmi struktúrák kutatása kapcsán mindössze a temetőrégészet eredményeit használ-

hatjuk. Ennek eredményeképpen maguk az eredmények is kritizálhatóak, azonban a Kárpát-medencei nomád hatalmi struktúrák esetében megbízhatóbb források nem állnak a rendelkezésünkre és gyaníthatóan ez a helyzet nem is változik.

Ha a 6–7, illetve 10. század első kétharmadára keltezhető sírok, sírcsoportok, temetők, illetve a különféle tárgykategóriák térbeli elterjedését térképre vetítjük, egyértelműnek tűnik, hogy a temetőrégészet nem egy adott hatalmi elit uralmi területének a régészeti láthatóságát jelzi, hanem csupán a belakott régiók térbeli kiterjedéséről nyújt valamilyen információt. Ugyanakkor az elitizáló avagy presztízstárgyak makrotopográfiai elterjedése egyértelműen olyan jellegű tendenciát is kirajzol, amelyek alapján a hatalmi centrumrégiók régészeti eszközökkel is megragadhatóak, vagyis mindkét korszak (6–7, illetve 10. század) hatalmi hálózatainak idő- és térbeli dinamikáját az úgynevezett „presztízsláncolatok hálózata” („*prestige chain network*”)⁸⁵ jeleiként értelmezhető tárgyak földrajzi elterjedésének jellegzetességei magyarázhatják meg.

⁸⁴ Ld. 6. j.

⁸⁵ A „*prestige chain exchange*” fogalmat használta David L. Clarke, illetve „*prestige good systems*” terminológiát pl. J. Friedman és M. J. Rowlands szerzőpáros (CLARKE 2015, 429; FRIEDMAN–ROWLANDS 1977, 201–276).

12. kép. A kora avar kori „presztízsláncolatok hálózata” („prestige chain networks”) jeleként értelmezhető arany- és ezüstszerelések kardok a Kárpát-medencében (alaptérkép: Szenthe Gergely)

Fig. 12. The geographical distribution in the Carpathian Basin of the early Avar period swords with gold and silver fittings as signs of the „prestige chain networks” (basemap: Gergely Szenthe)

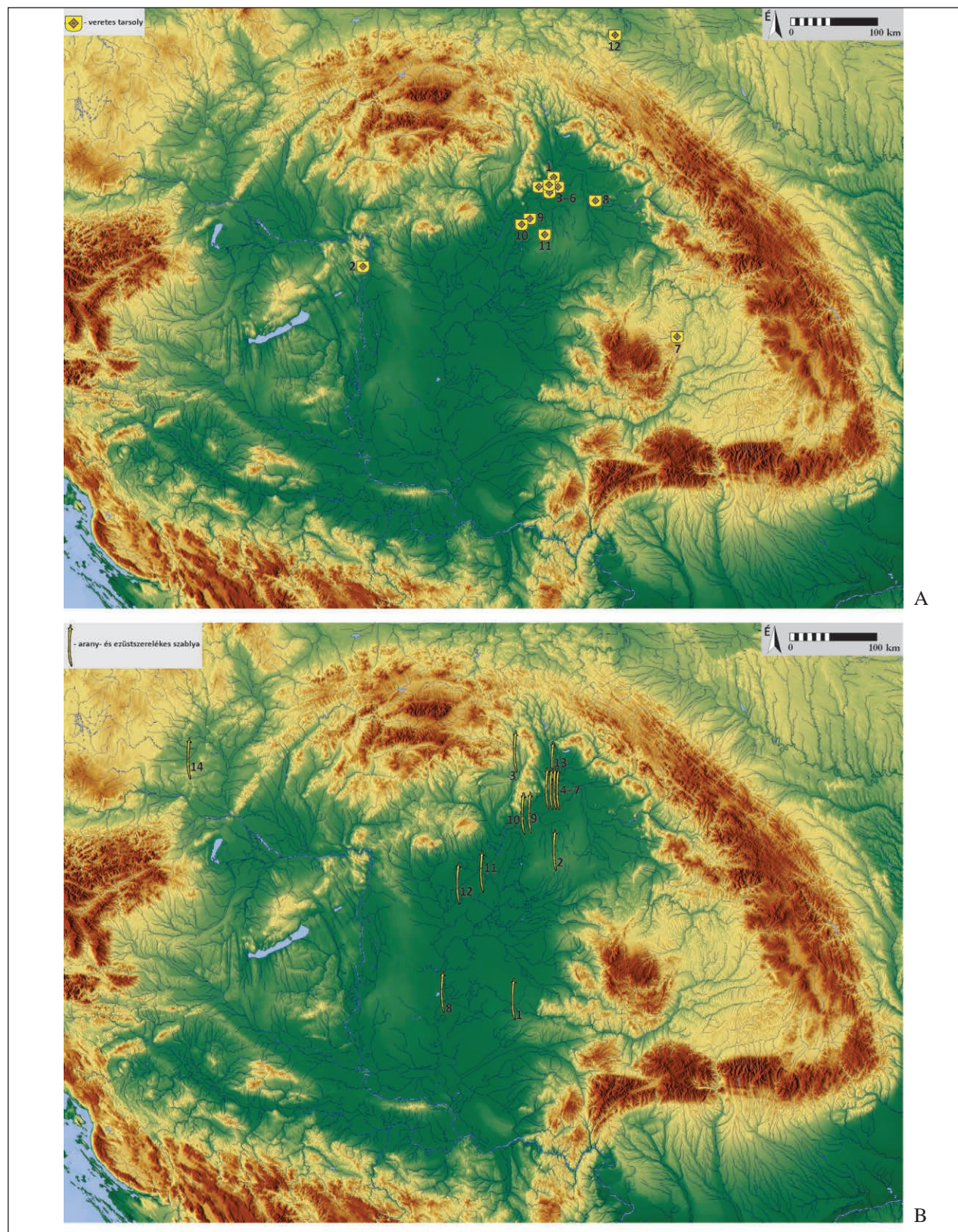
Lelőhelyek/Sites:

- 1: Aradac-Mečka 85. sír; 2: Bačko Petrovo Selo / Péterréve-Čik 28. sír; 3: Bágyog 2. sír; 4: Bócsa; 5: Börcs–Nagydomb 10. sír; 6: Budapest-Csepel-Kavicsbánya; 7: Čoka / Csóka-Kremenjak I. sír; 8: Csanytelek-Felgyői határút A. sír; 9: Csákberény-Orondpuszta 150. sír; 10: Csengele-Jójárta; 11: Csengőd-Páhipuszta-Kenyérvágóhalom 3. sír; 12: Csépa; 13: Csolnok-Szedres 13. sír; 14: Dabas (Gyón)-Páphegy 1. sír; 15: Deszk G temető; 16: Fajsz-Garadomb; 17: Gátér-Vasútállomás; 18: Jászboldogháza; 19: Kecel-Schwacho-föld; 20: Kecskemét-Sallai út; 21: Kiszombor O 2. sír; 22: Kölked-Feketekapu A 259. sír; 23: Környe 75, 78, 99, 149. sír (4 kard); 24: Kunágota; 25: Kurbabony 1. sír; 26: Kunmadaras-Újvárosi temető; 27: Kunpeszér 3, 8, 9, 27, 30/A. sír (5 kard); 28: Maglód-Kertváros; 29: Mali Idoš / Kishegyes 72, 84. sír (2 kard); 30: Mandélos / Nagylasz; 31: Mór-Akasztódomb 25. sír; 32: Nagykőrös-Szurdok; 33: Szárazd; 34: Szeged-Kundomb 180. sír; 35: Szegvár-Sárpoldal; 36: Tápé-Kerekgyöp 11. sír; 37: Tiszavárkony-Hugyin-part 20. sír; 38: Törökbálint 36/25 lh. 1. sír; 39: Unirea-Vereşmort / Marosveresmart; 40: Visegrád-Dunameder; 41: Visznek-Kecskehegy 68. sír; 42: Zamárdi-Rétiföldek 193, 565, 1493. sír (3 kard); 43: Zilingtal D-3. sír; 44: Zsámbok 1. és 2. sír (2 kard) (SIMON 1991; CSIKY 2015; BALOGH 2016 adatai alapján, ezeknek kiegészítése)

Ebből a szempontból, ha a 6–7, illetve 10. századi honfoglaláskor három legnépszerűbb, legismertebb tárgykategóriáját (tarsolylemez, veretes tarsoly és arany- és ezüstszerelések szablyák)⁸⁶ jelenítjük meg a térképen, a helyzet eléggé abból a szempontból tűnik furcsának, hogy súlyos kérdéseket vet fel a két hódítás és végül is szemlélet jellegét illetően:

E tárgykategóriákat, a klasszikus kora avar és honfoglalás kori „presztízsláncolatok hálózata” felső kategóriájának jelképeit, régészeti „csúcsteleket” értelmezhetjük, földrajzi elterjedésük pedig világosan kirajzolja azokat a tendenciákat, amelyek általánosan megfigyelhetünk a 6–7, illetve a 10. század egyszerűbb leletanyagait vizsgálva. Ebből a

⁸⁶ GALL 2019, 118–120. kép.

13. kép. A 10. századi „presztízsláncolatok hálózata” („prestige chain networks”) jeleként értelmezhető veretes tarsolyok, illetve arany- és ezüstszerelések szablyák elterjedése a Kárpát-medencében (alaptérkép: Szenthe Gergely) (GÁLL 2019, 119–120. kép nyomán)

Fig. 13. The geographical distribution in the Carpathian Basin of the 10th century's sabretache with mounts and sabres with gold and silver fittings as sign of the „prestige chain networks” (basemap: Gergely Szenthe) (after GÁLL 2019, 119–120. kép)

szempontból az úgynevezett elsődleges kora avar kori és 10. századi magtárségek (pl. Duna-Tisza-köz központi része, illetve a Felső-Tisza-vidék) kulturális szokásainak, illetve anyagi kultúrájának kisugárzása nyilvánvaló.

A régészeti eredményekből az a kép rajzolódik ki, hogy a konkrét katonai honfoglalástól kezdve az uralt területek népességének ellenőrzése valószínűleg a klánrendszernek alárendelt személyek függőségi viszonyaival jellemezhető politikai struktúrák révén valósult meg, de ha elfogadjuk a régészeti eredményeket, akkor e struktúrák centrumrégiói teljesen eltértek egymástól. Szűcs Jenő terminológiáját használva, az egymástól függő, vertikális *gentilikus* struktúrák hálózatai a hierarchikus személyi kapcsolatok függvényei is voltak.⁸⁷ A régészeti jelenségek térbeli sűrűsödése és ezek elterjedése – meglátásunk szerint – ezzel a hierarchikus klánrendszerrel magyarázható.⁸⁸

Összehasonlítva a két modellt, a számos egyezés ellenére, egyértelműen két alapvető eltérést láthatunk a „presztízsláncolatok hálózata” jeleként

értelmezhető tárgyak elterjedése, koncentrációja kapcsán:

1. Területiség szempontjából a kora avar kor struktúrái a Kárpát-medence központi részein koncentrálódnak (Duna-Tisza-köz középső régiói, Dunántúl északkeleti területei, szórványos leletek a Tiszántúlról), ezzel ellentétben a 10. századi leletanyag területisége teljesen más helyzetet vetít elénk (Felső-Tisza vidéke és szórványosan a Kárpát-medence északabbi területei). Erdély szempontjából a 6–7. században a Maros völgye játszhatta a fontosabb szerepet, míg a 10. század esetében a Felső-Tisza vidékéhez „organikusan” kapcsolódó Kis-Szamos térsége.

2. Az összehasonlító két térképen (12–13. kép) jól láthatóan a két korszakban dokumentált tárgymennyiség is jelentős mértékben eltér egymástól (pl. 55, 6–7. századi arany-, illetve ezüstszerelések kard ismert 14, honfoglalás kori díszített szablyával szemben). Hogyan, miképpen értelmezhető ez az arány? Kapcsolatban állhat e struktúrák geopolitikai jelentőségével?

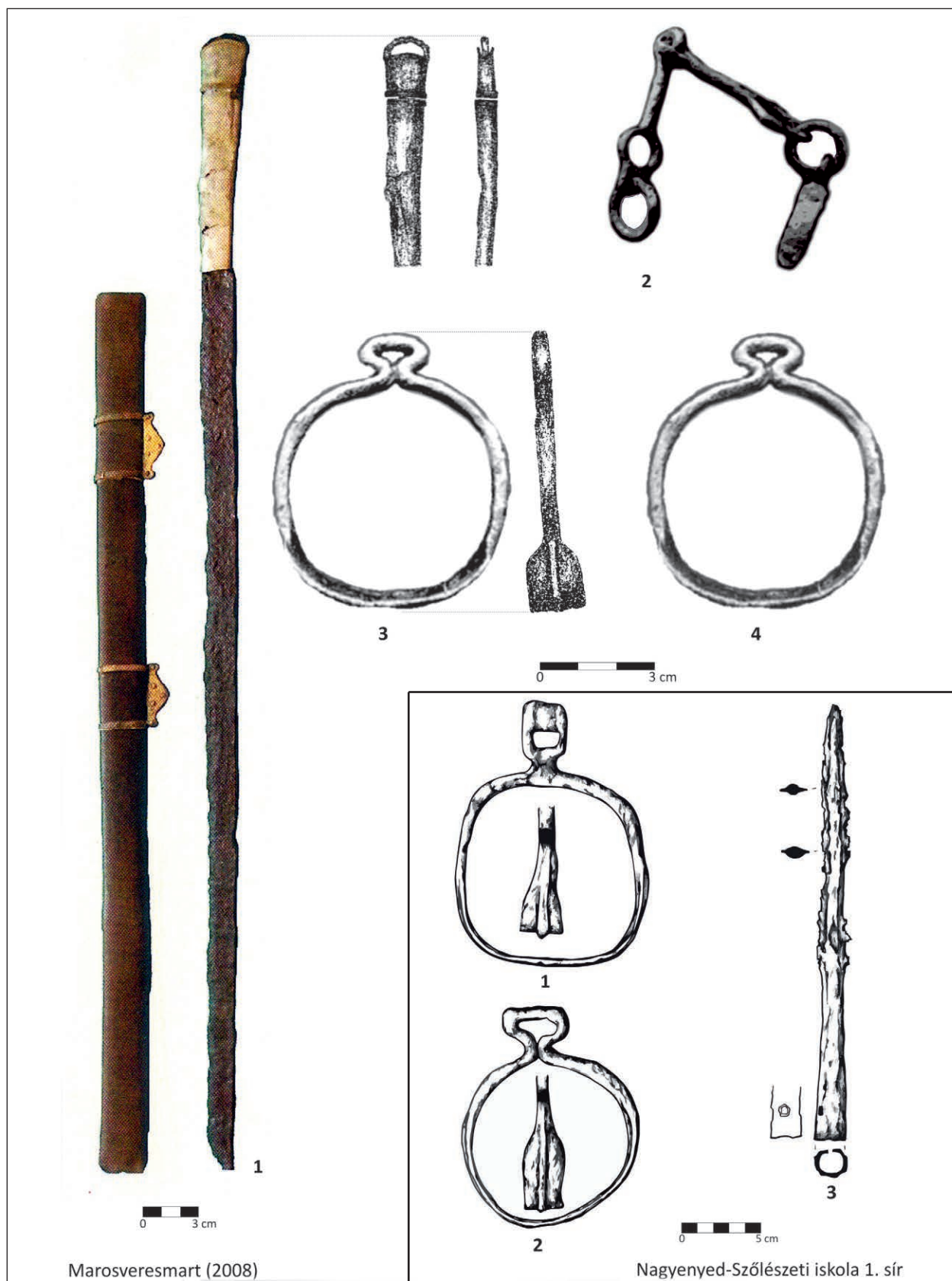
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A dolgozatot kapcsolatos számos észrevételért, kritikáért és tanácsért Szenthe Gergelynek (MNM),

a dolgozat lektorának mondok köszönetet.

⁸⁷ Szűcs 1997, 311.

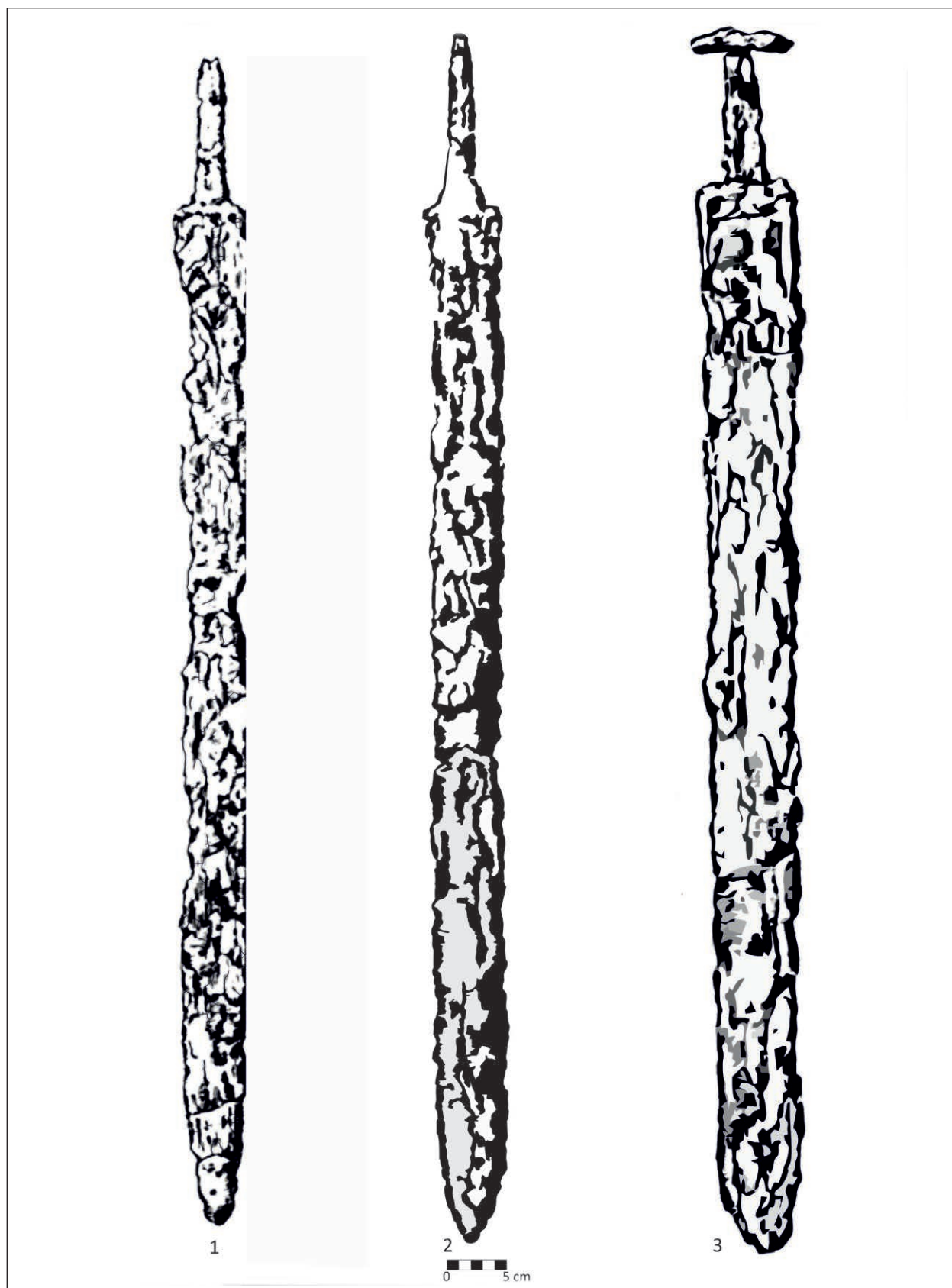
⁸⁸ Klánrendszerrel kapcsolatban, etnológiai megközelítésből ld. SOMEAI 2017, 343–355. Régészeti megközelítésből: GÁLL 2019, 21–27; GÁLL–SZENTHE 2020, 105–108.

14. kép. Veresmart, 2008-as sír (RUSTOIU-CIUTĂ 2008, Pl. 1–2, 7 nyomán); Nagyenyed 1. sír: 1–3 (COSMA 2017, Pl. 1 nyomán)
 Fig. 14. Unirea-Veresmart, grave from 2008 (after RUSTOIU-CIUTĂ 2008, Pl. 1–2, 7); Aiud-Viticulture school Grave 1: 1–3
 (after COSMA 2017, Pl. 1)

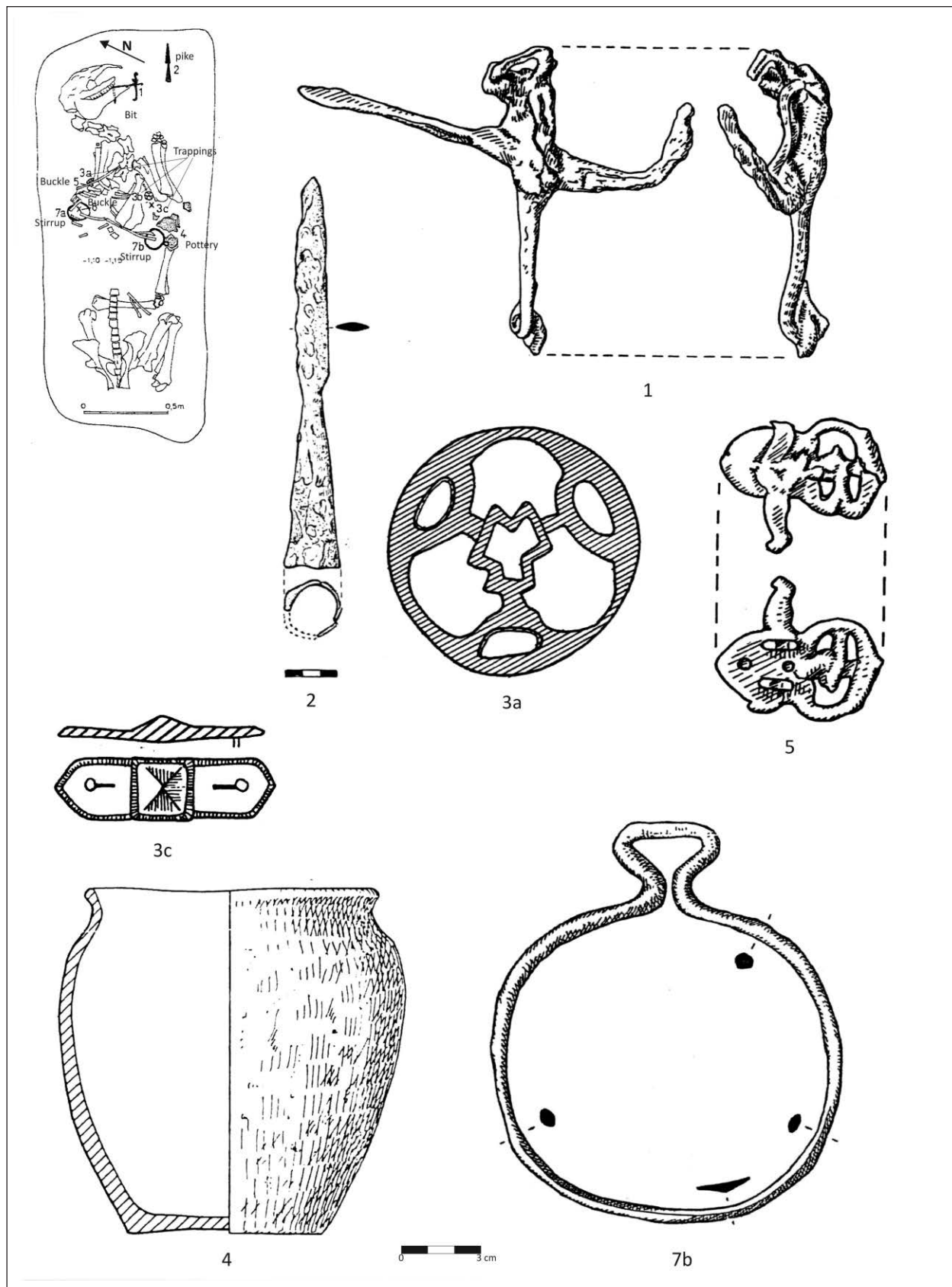

15. kép. Vereşmort, 2008-as sír (RUSTOIU-CIUTĂ 2008, Pl. 1–2, 7 nyomán)
Fig. 15. Unirea-Vereşmort, grave from 2008 (after RUSTOIU-CIUTĂ 2008, Pl. 1–2, 7)

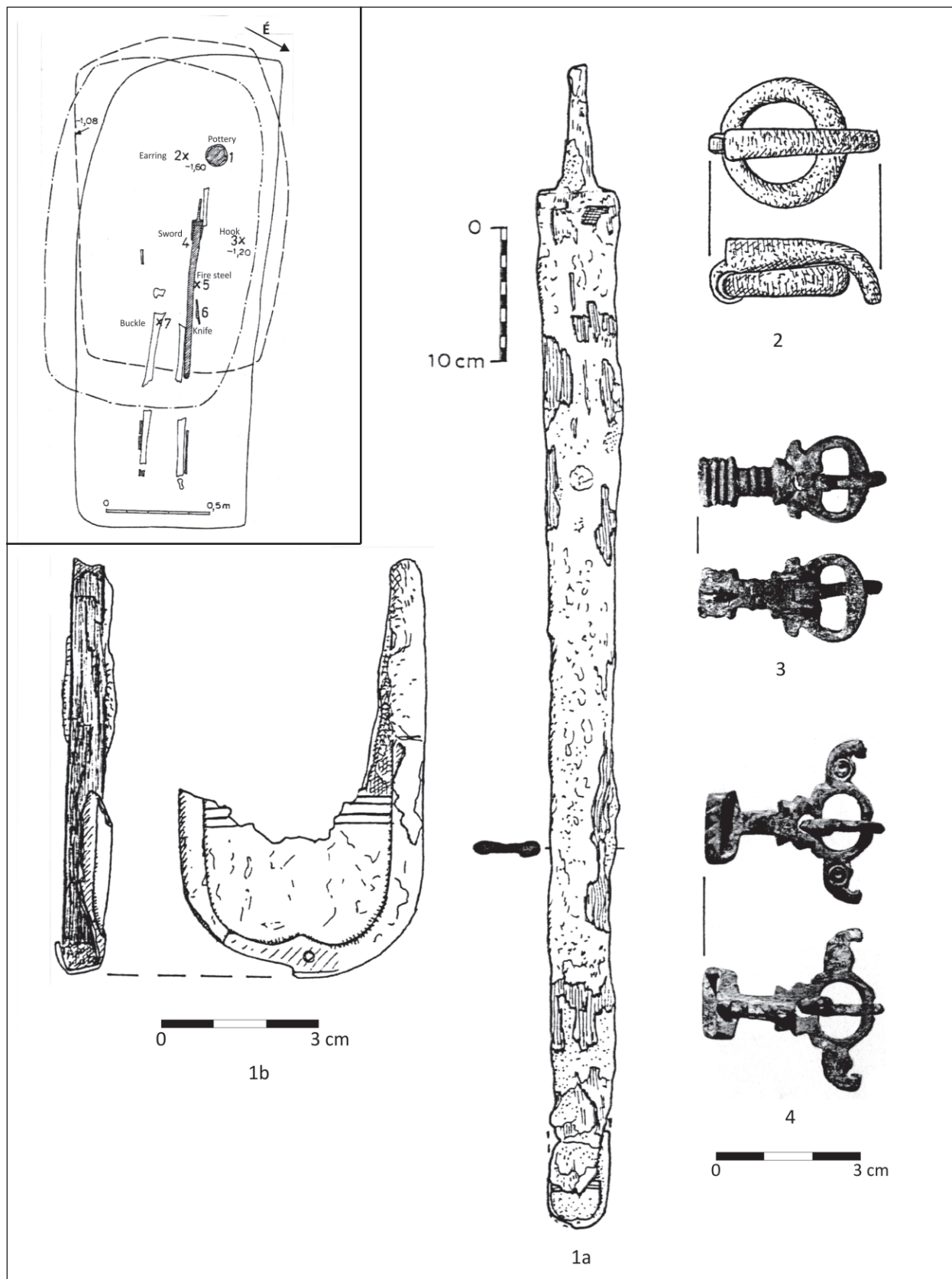

16. kép. Veresmart. 1: 13. sír; 2: 16. sír; 3: 5. sír (ROSKA 1934, Abb. 2. D2, Abb. 4. A8, Abb. 4. B nyomán)
 Fig. 16. Unirea-Veresmart. 1: Grave 13; 2: Grave 16; 3: Grave 5 (after ROSKA 1934, Abb. 2. D2, Abb. 4. A8, Abb. 4. B)

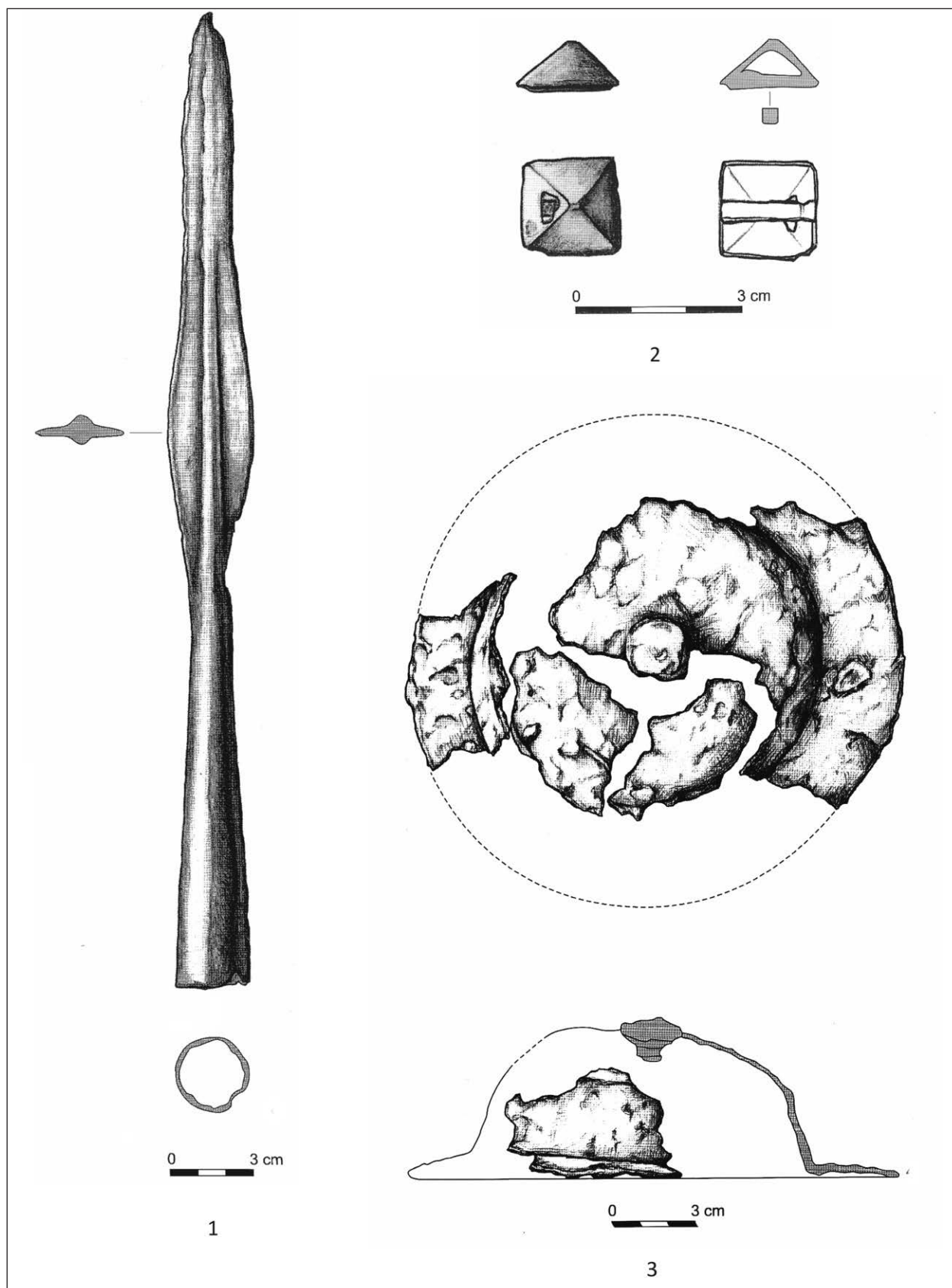
17. kép. 1–5, 7: Baráthely 278. sír (BÁRZU 2010, Abb. 288, Taf. 48 nyomán)
 Fig. 17. 1–5, 7: Bratei Grave 278 (after BĂRZU 2010, Abb. 288, Taf. 48)

18. kép. 1–4: Baráthely 185. sír (BÁRZU 2010, Abb. 206, Taf. 32, 67 nyomán)
 Fig. 18. 1–4: Bratei Grave 185 (after BÁRZU 2010, Abb. 206, Taf. 32, 67)

19. kép. Mezőbánd 10. sír (újrajzolta: HARHOIU–SPÁNU–GÁLL 2010, Fig. 35; KOVÁCS 1913, 2. kép nyomán)
 Fig. 19. Bandu de Câmpie: Grave 10 (redrawing by HARHOIU–SPÁNU–GÁLL 2010, Fig. 35; after KOVÁCS 1913, Fig. 2)

20. kép. Szász-Újös. 1: 14. sír; 2–3: 19. sír (DOBOS–OPREANU 2012, Pl. 12. 2, Pl. 15. 3–4 nyomán)
 Fig. 20. Fántáncle. 1: Grave 14; 2–3: Grave 19 (after DOBOS–OPREANU 2012, Pl. 12. 2, Pl. 15. 3–4)

IRODALOM

- AEKK 2010: *Antropológiai – etnológiai – kultúratudományi kislexikon*. Szerk.: Gergely A. – Papp R. – A. Szász A. – Hajdú G. – Varga A. Budapest 2010.
- ANDRÉN 1993: Andrén, A.: Doors to other worlds: Scandinavian death rituals in Gotlandic perspectives. *Journal of European Archaeology* 1 (1993) 33–56. <https://doi.org/10.1179/096576693800731154>
- ASSMAN 2004: Assman, J.: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest 2004.
- BÁLINT 1995: Bálint Cs.: *Kelet, a korai avarok és Bizánc kapcsolatai (Régészeti tanulmányok)*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 8. Szeged 1995.
- BÁLINT 2012: Bálint Cs.: Az avar kori ötvösség technikai és kultúrtörténeti aspektusai. In: *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére (Archaeological Studies in Honour of Éva Garam)*. Szerk.: Vida T. Budapest 2012, 311–318.
- BALOGH 2004: Balogh Cs.: Martinovka-típusú övgarnitúra Kecelről. A Kárpát-medencei maszkos veretek tipokronológiája (Gürtelgarnitur des Typs Martinovka von Kecel. Die Typochronologie der Maskenbeschlüge des Karpatenbeckens). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 10 (2004) 241–303.
- BÂRZU 2010: Bârzu, L.: *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei*. Archaeologia Romanica 4. Bukarest 2010.
- BELINSKIJ–HÄRKE 2018: Belinskij, A. B. – Härke, H.: *Ritual, society and population at Klin-Yar (North Caucasus): Excavations 1994–1996 in the Iron Age to early medieval cemetery*. Archäologie in Eurasien 36. Berlin 2018.
- BES 2009: *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ed.: Ritzer, G. Malden–Oxford–Victoria 2009.
- BIHARI 2013: Bihari M.: *Politológia. A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák*. Budapest 2013.
- BINDER 1995: Binder P.: Havaselve vajdaság megalakulásának dél-erdélyi előzményei és következményei (13–14. század). *Századok* 129 (1995) 1123–1153.
- BINDORFFER 2001: Bindorffer Gy.: *Kettős identitás*. Budapest 2001.
- BÓNA 1976: Bóna, I.: *A'laube du Moyen Age. Gépidés et Lombards dans le bassin des Carpates*. Budapest 1976.
- BÓNA 1988: Bóna I.: Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In: *Erdély története* 1. Főszerk.: Köpeczi B. Budapest 1988, 129–194.
- CIEŚLIŃSKI 2016: Cieślinski, A.: The society of Wielbark culture, AD 1–300. In: *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the Early Middle Ages. 500BC–500AD* 4. Ed.: Rzeszotarska-Nowakiewicz, A. Warszawa 2016, 217–255.
- CIUPERCĂ 2009: Ciupercă, B.: Conceptul de cultură Dridu în arheologia românească. Apariție, evoluție, controversă (Le concept de culture Dridu dans l'archéologie roumaine. Apparition, évolution et controverses). *Istros* 15 (2009) 133–162.
- CLARKE 2015: Clarke, D. L.: *Analytical Archaeology*. Archaeology 13. London–New York 2015. <https://doi.org/10.4324/9781315748481>
- COSMA 2017: Cosma, C.: *Războinici avari în Transilvania (Avar warriors in Transylvania)*. Cluj-Napoca 2017.
- CSÁKY ET AL. 2020: Csáky, V. – Gerber, D. – Koncz, I. – Csiky, G. – Mende, G. B. – Szeifert, B. – Egyed, B. – Pamjav, H. – Marcsik, A. – Molnár, E. – Pálfi, Gy. – Gulyás, A. – Kovacsóczy, B. – M. Lezsák, G. – Lőrinczy, G. – Szécsényi-Nagy, A. – Vida, T.: *Genetic insights into the social organisation of the Avar period elite in the 7th century AD Carpathian Basin*. www.nature.com/scientificreports 2020. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-57378-8>

- CSIKY 2015: Csiky, G.: *Avar-Age Polearms and Edged Weapons: Classification, Typology, Chronology and Technology*. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450 32. Leiden–Boston 2015. <https://doi.org/10.1163/9789004304543>
- DAIM 2010: Daim, F.: Byzantine Belt Ornaments of the 7th and 8th Centuries in Avar Contexts. In: *'Intelligible Beauty' Recent research on Byzantine jewellery*. British Museum Research Publication 178. Eds.: Entwistle, Chr. – Adams, N. London 2010, 61–71.
- DIACONU–DIACONU 1962: Diaconu, Gh. – Diaconu, P.: Un mormânt de călăreț din secolul VII descoperit la Tîrgșor (Tombe de cavalier du VIIe siècle à Târgșor). *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 13:1 (1962) 165–171.
- DOBOS 2010–2011: Dobos A.: Az erdélyi soros temetők lovastemetkezései (Înmormântările cu cal în cimitirele cu morminte dispuse în șiruri paralele din Transilvania). In: *Erdély és kapcsolatai a kora népvándorlás korában*. Molnár István Múzeum Kiadványai 3. Szerk.: Körösfői Zs. Székelykeresztúr 2010–2011, 377–403.
- DOBOS 2011: Dobos A.: The Reihengräberfelder in Transylvania after 100 Years of Archaeological Research. *Acta Archaeologica Carpathica* 44 (2011) 171–206.
- DOBOS 2019: Dobos, A.: On the edge of the Merovingian culture. Row-grave cemeteries in the Transylvanian Basin in the 5th–7th centuries. In: *Kollaps – Neuordnung – Kontinuität: Gepiden nach dem Untergang des Hunnenreiches. Tagungsakten der Internationalen Konferenz an der Eötvös Loránd Universität, Budapest, 14. – 15. Dezember 2015 (Collapse – Reorganization – Continuity: Gepids after the Fall of the Hun Empire. Proceedings of the International Conference at Eötvös Loránd University, Budapest, 14th–15th December 2015)*. Hrsg.: Vida, T. – Quast, D. – Rácz, Zs. – Koncz, I. Budapest 2019, 111–141.
- DOBOS–OPREANU 2012: Dobos, A. – Opreanu, C.: *Migration Period and Early Medieval Cemetery at Fântânele (Bistrița-Năsăud County)*. Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 5. Cluj-Napoca 2012.
- EGGERS 1995: Eggers, M.: *Das „Grossmährische Reich“. Realität oder Fiktion?* Monographien zur Geschichte des Mittelalters 40. Stuttgart 1995.
- ELLIS DAVIDSON 1982: Ellis Davidson, H.: *Scandinavian Mythology*. London 1982.
- FERN 2005: Fern, Ch.: The Archaeological Evidence for Equestrianism in Early Anglo-Saxon England, c. 450–700. In: *Just Skin and Bones? New Perspectives on Human–Animal Relations in the Historical Past*. British Archaeological Reports – International Series 1410. Ed.: Pluskowski, A. Oxford 2005, 43–71.
- FICHTER 1957: Fichter, J. H.: *Sociology*. Chicago 1957.
- FRIEDMAN–ROWLANDS 1977: Friedman, J. – Rowlands, M. J.: Notes towards an epigenetic model of the evolution of “civilisation”. In: *The Evolution of Social Systems*. Eds.: Friedman, J. – Rowlands, M. J. London 1977, 201–276.
- FRISNYÁK 1990: Frisnyák S.: *Magyarország történeti földrajza*. Budapest 1990.
- GÁLL 2013: Gáll, E.: The Question of the Centres of Power in the light of the Necropolises from the 10th Century in Transylvanian Basin. The case of the Cluj's necropolises. In: *Macht des Goldes, Gold der Macht? Herrschafts- und Jenseitsrepräsentation zwischen Antike und Frühmittelalter im mittleren Donaauraum. Akten des 23. Internationalen Symposiums der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum in Tengelic, 16.–19.11.2011*. Forschungen zu Spätantike und Frühmittelalter 2. Hrsg.: Hardt, M. – Heinrich-Tamáská, O. Weinstadt 2013, 461–481.
- GÁLL 2014: Gáll, E.: The Avar conquest and what followed. Some ideas on the process of ‘avarisation’ of Transylvanian Basin (6th–7th centuries). In: *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundert-*

- ten Geburtstag von Kurt Horedt*. Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 7. Hrsg.: Cociș, S. Cluj-Napoca 2014, 295–323.
- GÁLL 2019: Gáll E.: *A hatalom forrása és a magyar honfoglalás – hódítás és integráció. A korai magyar történelem egy régész szemszögéből. (The Source of Power and the Hungarian Conquest. Subjugation and Integration. Early Hungarian history through the eyes of an archaeologist)*. Magyarságtudományi Intézet Kiadványai 2. Budapest 2019.
- GÁLL–MÄRGINEAN 2020: Gáll, E. – Szenthe, G.: Archaeological Discoveries linked to the “First generation” of the Avar Conquerors living east of the Tisza during the 6th–7th centuries. The grave cluster in Nădlac – site 1M. *Sprawozdania Archeologiczne* 72/2 (2020) 45–79. <https://doi.org/10.23858/SA/72.2020.2.1864>
- GÁLL–SZENTHE 2020: Gáll E. – Szenthe G.: 2.1. Bevezetés; 2.2. Dacia feladásától az Avar Kaganátusig; 2.3.1. Bajántól Árpádig: az avar kaganátus és a furcsa 9. század; 2.3.2. Jogi-hatalmi berendezkedés és a társadalom evolúciója. In: *Erdély jogtörténete* (2. kiadás). Szerk.: Veress E. Budapest–Kolozsvár 2020, 105–131.
- GÁLL–FÜLÖP–HÖGYES 2020: Gáll, E. – Fülöp, R. – Högyes, M. H.: “Periferiile periferiilor”? Fenomen arheologic sau stadiul cercetării: de ce nu au fost descoperite necropole din perioada secolelor VIII–X în Transilvania estică și centrală, respectiv în nordul și centrul Olteniei și Munteniei? In: *In Honorem Alexandru Rădulescu*. ArheoVest 8. Ed.: Forțiu, S. Szeged 2020, 385–413.
- GARAM 1993: Garam, É.: *Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus den Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum*. Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Seria Archeologica 1. Budapest 1993.
- GENITO 2000: Genito, B.: Archaeology of the Early Medieval Nomads in Italy: the Horse-burials in Molise (7th Century) South-Central Italy. In: *Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe im 6.–7. Jahrhundert*. Varia Archaeologica Hungarica 10. Hrsg.: Bálint, Cs. Budapest–Naples–Rome 2000, 229–248.
- GOLDHAHN 1999: Goldhahn, J.: *Sagaholm: hällristningar och gravritual. Umeå universitets arkeologiska institution*. Jönköping 1999.
- GORDON 1964: Gordon, M.: *Assimilation in American Life*. New York 1964.
- GRĘZAK 2007: Gręzak, A.: Groby koni na cmentarzyskach kultury bogaczewskiej (Horse burials in the Bogaczewo Culture). In: *Kultura bogaczewska w 20 lat później: Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003*. Seminarium Bałtyjskie 1. Red.: Bitner-Wróblewska, A. Warszawa 2007, 353–365.
- HAGBERG 1967: Hagberg, U. E.: *The Votive Deposits in the Skedemosse Fen and their Relation to the Iron-Age Settlement on Öland, Sweden*. The Archaeology of Skedemosse 2. Stockholm 1967.
- HAHN 1993: Hahn Gy.: A kősóbányászat szerepe a Kárpát-medence gazdaságtörténetében: kősóbányászat a magyar államalapításig (The Role of Native Salt in the Economic History of Hungary). *Földrajzi Értesítő* 42:1–4 (1993) 15–22.
- HALL 2018: Hall, M.: Steppe state making. In: *De-Centering State Making: Comparative and International Perspectives*. Eds.: Bartelson, J. – Hall, M. – Teorell, J. Cheltenham 2018, 17–37. <https://doi.org/10.4337/9781788112994.00010>
- HARHOIU 1997: Harhoiu, R.: *Die Frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien*. Archaeologia Romanica 1. Bukarest 1997.
- HARHOIU 2010: Harhoiu, R.: Chorologische und chronologische Betrachtungen zum Gräberfeld 3 von Bratei. In: Bârză, L.: *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei*. Archaeologia Romanica 4. Bukarest 2010, 149–159.

- HARHOIU 2011: Harhoiu, R.: Where Did all the Gepids Go? A Sixth to Seventh-century Cemetery in Bra-tei (Romania). In: *Neglected Barbarians*. Ed.: Curta, F. Turnhout 2010, 209–244. <https://doi.org/10.1484/M.SEM-EB.3.5089>
- HARHOIU–SPĂNU–GÁLL 2010: Harhoiu, R. – Spănu, D. – Gáll, E.: *Barbari la Dunăre*. Cluj-Napoca 2011.
- HOREDŢ 1958: Horedt, K.: *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*. Bukarest 1958.
- HOREDŢ 1958a: Horedt, K.: *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV–XIII*. Biblioteca Istorice 7. București 1958.
- HOREDŢ 1968: Horedt, K.: Das Awarenproblem in Rumänien. *Študijne Zvesti. Archeologického Ústavu Slovenskej Akadémie Vied* 16 (1968) 103–120.
- HOREDŢ 1977: Horedt, K.: Der östliche Reihengräberkreis in Siebenbürgen. *Dacia NS* 21 (1977) 251–268.
- HOREDŢ 1986: Horedt, K.: *Siebenbürgen im Frühmittelalter*. Antiquitas 3:28. Bonn 1986.
- HOROWITZ 1975: Horowitz, D. L.: Ethnic Identity. In: *Ethnicity: Theory and Experience*. Eds.: Glazer, N. – Moynihan, D. P. London 1975, 111–140.
- JASKANIS 1966: Jaskanis, J.: Human Burials with Horses in Prussia and Sudovia. *Acta Baltico-Slavica* 4 (1966) 29–65.
- KACZANOWSKI–KOZŁOWSKI 1998: Kaczanowski, P. – Kozłowski, J. K.: *Najdawniejsze dzieje ziem polskich (do VII w.)*. Kraków 1998.
- KARCZEWSKA–KARCZEWSKI–GRĘZAK 2009: Karczewska, M. – Karczewski, M. – Gręzak, A.: The Role of Horse Burials in the Bogaczewo Culture. The Key Studies of Paprotki Kolonia site 1 Cemetery, Northeast Poland. In: *The Horse and Man in European Antiquity (Worldview, Burial Rites, and Military and Everyday Life)*. Archaeologia Baltica 11. Ed.: Bliujien, A. Klaipėda 2009, 56–90.
- KELMAN 1958: Kelman, H. C.: Compliance, identification and internalization: three processes of attitude change. *The Journal of Conflict Resolution. Journal of the Peace Science Society* 2 (1958) 51–60. <https://doi.org/10.1177/002200275800200106>
- KISS 1962: Kiss A.: Az avarkori lovas-temetkezés szokásának vizsgálata (Über das Brauchtum der awarenzeitlichen Reiterbestattungen). *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* (1962) 153–162.
- KONTNY 2009: Kontny, B.: Horse and its Use in the Przeworsk Culture in the Light of the Archaeological Evidence. In: *The Horse and Man in European Antiquity (Worldview, Burial Rites, and Military and Everyday Life)*. Archaeologia Baltica 11. Ed.: Bliujien, A. Klaipėda 2009, 92–114.
- KORZENNY–ABRAVANEL 1998: Korzenny, F. – Abravanel, R.: Acculturation: Conceptualization and measurement. *Quirks's Marketing Research Review* April, 1998 (April). <http://www.quirks.com/articles/article.asp?arg ArticleId=324>
- KOVÁCS 1913: Kovács I.: A mezőbándi ásatások (Les fouillages de Mezőbánd). *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából* 4 (1913) 265–429.
- KOVRIK 1963: Kovrig, I.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. Archaeologia Hungarica 40. Budapest 1963.
- MICHELBERTAS 1986: Michelbertas, M.: *Senasis geležies amžius Lietuvoje*. Vilnius 1986.
- MILGRAM 1965: Milgram, S.: Some conditions of Obedience and Disobedience to Authority. *Human Relations* 18:1 (1965) 57–76. <https://doi.org/10.1177/001872676501800105>
- MÜLLER-WILLE 1970–1971: Müller-Wille, M.: Pferdegrab und Pferdeopfer im frühen Mittelalter. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 20–21 (1970–1971) 119–248.
- NAGY 2011: Nagy Sz.: *Az aranyoslónai avar kori temető (A 2009–2010 évi kutatás eredményei)*. 9. Erdélyi Magyar Régészeti Konferencia, 2011.

- NOWAKOWSKI 2009: Nowakowski, W.: Horse Burials in Roman Period Cemeteries of the Bogaczewo Culture. In: *The Horse and Man in European Antiquity (Worldview, Burial Rites, and Military and Everyday Life)*. Archaeologia Baltica 11. Ed.: Bliujien, A. Klaipėda 2009, 56–90.
- OEXLE 1984: Oexle, J.: Merowingerzeitliche Pferdebestattungen – Opfer oder Beigaben? *Frühmittelalterliche Studien* 18 (1984) 122–172. <https://doi.org/10.1515/9783112417966-012>
- ØSTMO 1997: Østmo, E.: Horses, Indo-Europeans and the Importance of Ships. *The Journal of Indo-European Studies* 25:3–4 (1997) 285–326.
- PARK–BURGESS 1961: Park, R. – Burgess, E. W.: *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago 1961.
- PARKER PEARSON 2000: Parker Pearson, M.: *The archaeology of death and burial*. Texas A&M University Anthropology Series 3. Texas 2000.
- POHL 1980: Pohl, W.: Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches. In: *Die Völker an der mittleren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert. Berichte des Symposiums der Kommission für Frühmittelalterforschung 24. bis 27. Oktober 1978, Stift Zwettl, Niederösterreich*. Hrsg.: Wolfram, H. – Daim, F. Wien 1980, 239–305.
- POHL 2003: Pohl, W.: A Non-Roman Empire in Central Europe: the Avars. In: *Regna and Gentes: The Relationship Between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*. Eds.: Goetz, H-W. – Jarnut, J. Leiden–Boston 2003, 571–596. https://doi.org/10.1163/9789047404255_020
- POHL 2018: Pohl, W.: *The Avars. A Steppe Empire in Central Europe, 567–822*. Ithaca–London 2018. <https://doi.org/10.7591/9781501729409>
- QIANG–KORDOSIS 2018: Qiang, L. – Kordosis, S.: The Geopolitics on the Silk Road: Resurveying the Relationship of the Western Türks with Byzantium through Their Diplomatic Communications. In: *Transcultural Contacts and Literary Exchanges Medieval Worlds. Comparative & interdisciplinary studies* 8. Eds.: Pohl, W. – Gingrich, A. Wien 2018, 109–125. https://doi.org/10.1553/medievalworlds_no8_2018s109
- RÁCZ 2014: Rácz, Zs.: *Die Goldschmiedegräber der Awarenzeit*. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 116. Mainz 2014.
- ROMHÁNYI 2016: F. Romhányi B.: A beregi egyezmény és a magyarországi sókereskedelem az Árpád-korban. *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv* 2016, 265–301.
- ROSE 1956: Rose, A.: *Sociology: The Study of Human Relations*. New York 1956. <https://doi.org/10.2307/588127>
- ROSKA 1934: Roska, M. v.: Das gepidische Grabfeld von Vereşmort–Marosveresmart (Turda–Tordaara-nyos, Siebenbürgen). *Germania* 18 (1934) 123–130.
- ROSKA 1936: Roska M.: Erdély és a népvándorlások kora. In: *A történeti Erdély*. Szerk.: Asztalos M. Budapest 1936, 151–159.
- RUSTOIU–CIUTĂ 2008: Rustoiu, G. T. – Ciută, M.: Mormântul unui călăreț avar recent descoperit la Unirea – Vereşmort (jud. Alba) (The grave of an Avar rider recently found at Unirea-Vereşmort [Alba county]). *Apulum* 45 (2008) 71–98.
- SCHACH–DÖRGES 2008: Schach-Dörges, H.: Zur Pferdegrabstätte in der Alamannia während der frühen Merowingerzeit. *Germania* 86 (2008) 701–727.
- SHENK 2002: Shenk, P.: *To Valhalla by Horseback? Horse Burial in Scandinavia during the Viking Age*. Oslo 2002.
- SIMON 1991: Simon L.: Korai avar kardok (Frühawarische Schwerte). *Studia Comitensia* 22 (1991) 263–346.

- SOMFAI-KARA 2017: Somfai-Kara D.: Modern török nyelvű etnoszok kialakulása Közép- és Belső-Ázsiában. In: *Dentumoger 1. Tanulmányok a korai magyar történelemről*. Szerk.: Sudár B. Budapest 2017, 343–355.
- STANCIU 2002: Stanciu, I.: Gepizi, avari și slavi timpurii (sec. V–VII. p. Chr.) în spațiul vestic și nord-vestic al României. *Ephemeris Napocensis* 12 (2001) 203–236.
- STANCIU 2008: Stanciu, I.: Gepiden, Frühawaren und Slawen im Westen und Nordwesten Rumâniens. *Antaeus* 29–30 (2008) 415–448.
- STANCIU 2015: Stanciu, I.: Cei mai vechi slavi în spațiul intracarpatic al României. O scurtă examinare și contribuții la dosarul arheologic al problemei (The earliest Slavs in the intra-Carpathian region of Romania. A brief assessment and contributions to the archaeological body of evidence). *Marmatia* 12 (2015) 97–162.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1998: Szádeczky-Kardoss S.: *Az avar történelem forrásai*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 12. Budapest 1998.
- SZENTHE 2019: Szenthe, G.: The ‘Late Avar reform’ and the ‘long eighth century’: A tale of the hesitation ... and the persistent nomadic traditions (7th to 9th century AD). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 70 (2019) 215–250. <https://doi.org/10.1556/072.2019.70.1.8>
- SZENTPÉTERI 2009: Szentpéteri J.: A Barbaricumból Pannoniába (Germán katonai segédnépek a korai Avar Kaganátus központjában) (From the Barbaricum to Pannónia [Germanic military auxiliary people in the centre of the Avarian Khaganate]). In: „*In terra quondam Avarorum...*” *Ünnepi tanulmányok H. Tóth Elvira 80. születésnapjára*. Archaeologia Cumanica 2. Szerk.: Somogyvári Á. – V. Székely Gy. Kecskemét 2009, 235–252.
- SZIMBÓLUMTÁR 2001: *Szimbólumtár – Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és magyar kultúrából*. Szerk.: Pál J. – Újvári E. Budapest 2001.
- SZYMAŃSKI 2005: Szymański, P.: *Mikroregion osadniczy z okresu wpływów rzymskich w rejonie jeziora Salęt na Pojezierzu Mazurskim (Die kaiserzeitliche Siedlungskammer am Ufer des Salęt-Sees in Masuren)*. Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 10. Warszawa 2005.
- TĂNASE 2010: Tănase, D.: *Prelucrarea metalelor în lumea barbară la Dunărea Mijlocie și Inferioară în secolele VI–VII (Die Metallverarbeitung im Barbaricum an der Mittleren und Unteren Donau im 6.–7. Jahrhundert)*. Timișoara 2010.
- TARDE 1902: Tarde, G.: *Psychologie économique*. Paris 1902.
- TEJRAL 2009: Tejral, J.: Langobardische Fürstengräber nördlich der mittleren Donau. In: *Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Akten des 59. Internationalen Sachensymposiums und der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im Mitteldonauraum*. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 12. Hrsg.: von Freeden, U. – Friesinger, H. – Wamers, E. Bonn 2009, 123–162.
- VIDA 2016: Vida, T.: “They Asked to Be Settled in Pannonia...”. A Study on Integration and Acculturation – The Case of the Avars. In: *Between Byzantium and the Steppe. Archaeological and Historical Studies in Honour of Csanád Bálint on the Occasion of His 70th Birthday*. Eds.: Bollók, Á. – Csiky, G. – Vida, T. Budapest 2016, 251–270.
- WEISZ 2007: Weisz B.: Megjegyzések az Árpád-kori sóvámolás és kereskedelem történetéhez (Contributions to the History of Salt-tax and Trade in the Age of the Árpáds). *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 125 (2007) 43–57.
- WYCZÓŁKOWSKI–MAKOWIECKI 2009: Wyczółkowski, M. – Makowiecki, D.: Horse Sacrifices in Prussia in the Early Middle Ages. Ritual Area in Poganowo Site IV, Olsztyn Province (Poland). In: *The Horse and*

Man in European Antiquity (Worldview, Burial Rites, and Military and Everyday Life). Archaeologia Baltica 11. Ed.: Bliujien, A. Klaipėda 2009, 295–304.

ZINOVIEV 2009: Zinoviev, A. V.: Horses from two burials in Samland and Natangen (Second century, Kaliningradskaya Province, Russia). In: *The Horse and Man in European Antiquity (Worldview, Burial Rites, and Military and Everyday Life)*. Archaeologia Baltica 11. Ed.: Bliujien, A. Klaipėda 2009, 50–55.

„THE AVAR CONQUEST AND WHAT FOLLOWED”
THE CULTURAL SOCIOLOGICAL PHENOMENON OF THE „AVARISATION”
AND THE PERIPHERAL TRANSYLVANIAN BASIN (6th–7th CENTURIES).
METHODOLOGICAL OBSERVATIONS

ERWIN GÁLL

The appearance of the Avars, a political-military power (political ethnos) with non-Roman roots and the military conquest of the Carpathian Basin turned the evolution of the system of political institutions in this region into a different direction for a few centuries. The Avar conquest of Transylvania was the result of the conquest of the central territories of the Basin. The direction of the Avar conquest and migration can only be defined relatively, due to the lack of data. However, reconstructing the complicated sociological and socio-psychological phenomena generated by the political-military elite after the conquest is an even more difficult task. It especially holds for the Transylvanian Basin. When occupying the regions of the Carpathian Basin, the Avars occupied the older centres, the former Roman settlements and the strategic point at the crossroads of the old road network. In this aspect, the old Roman roads built in the Transylvanian Basin clearly affected the military occupation. As can be seen on our maps, these sites are not only concentrated on the Middle reaches of the River Mureş, but the finds, the rituals and rites documented in this region are testimonies to a heterogeneity (Avar type horse burials, partial horse burials with one-edged swords, graves with swords furnishings without horse, Germanic or other non-Avar women etc), which allows assuming some organised communities (with political-military-economic purposes). The various populations of the Carpathian Basin were quickly integrated (partly through structural assimilation) and organised into a political structure by the Avar elite conquering the central region of the basin. Analysing the complicated political, group sociological and social-psychological phenomena (acculturation, assimilation, structural integration) (based upon the cemeteries that have been excavated) only by archaeological means is very relative and can lead to doubtful conclusions. The various theoretical constructions (ours is among them) can only be better founded (and not just hypothetical) if the archaeological publication of the excavated finds is accompanied by their anthropological, archaeozoological, DNA, strontium isotope, etc. analyses. Syntheses of greater dimensions on acculturation, integration and assimilation with more exact and credible observations can only be written after these tasks are done!

